

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Психолого-педагогічний факультет
Кафедра загальної та вікової психології

«Допущено до захисту»

В. о завідувача кафедри

Н.М.Макаренко

Реєстраційний №

« _____ » _____ 2024р.

« _____ » _____ 2024 р.

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ ПІДЛІТКІВ
В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Кваліфікаційна робота
студентки групи ЗПП-20
ступінь вищої освіти бакалавр
спеціальності 053 Психологія
Шапкіної Євгенії Сергіївни

Керівник
асистент кафедри
загальної та вікової психології
Гапочка Яна Олександрівна

Оцінка:

Національна шкала

Шкала ECTS _____ Кількість балів

Голова ЕК

(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК

(підпис) (прізвище, ініціали)

_____ (підпис) (прізвище, ініціали)

_____ (підпис) (прізвище, ініціали)

Кривий Ріг – 2024

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, **Шапкіна Євгенія Сергіївна**, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавала і не одержувала недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомена. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ МОТИВАЦІЇ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	8
1.1. Науково-теоретичний аналіз проблеми навчальної мотивації.....	8
1.2. Навчальна мотивація у підлітковому віці.....	14
1.3. Особливості мотивації підлітків в умовах дистанційного навчання.....	21
Висновки до розділу 1.....	28
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЇ ПІДЛІТКІВ ДО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ.....	30
2.1. Організація та хід дослідження.....	30
2.2. Психологічний аналіз результатів дослідження.....	35
2.3. Психолого-педагогічні рекомендації щодо розвитку мотивації підлітків в умовах дистанційного навчання.....	46
Висновки до розділу 2.....	52
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	58

ВСТУП

Мотивація як внутрішня детермінація поведінки та діяльності постійно привертає увагу дослідників-психологів. За визначенням науковців, мотивація лежить у основі спрямованості особистості, активізує у досягненні мети, спонукає до саморозвитку, самовдосконалення у процесі активної діяльності у будь-якому віці. Зважаючи на те, що основний вид діяльності у підлітковому віці - навчальна, тому актуальним буде говорити про мотивацію навчання, яка останні роки значно знизилася під впливом різноманітних факторів: неконтрольованого перебування у соціальних мережах, неспроможності викладачів переконати підлітків у важливості підвищення мотивації до розвитку, саморозвитку, а особливо в умовах тривалого дистанційного навчання, зумовленого карантинними обмеженнями та військовим станом.

Питання мотивації навчання нашло широке відображення у вітчизняній та зарубіжній науково-психологічній літературі.

Так, саме поняття «мотивації» (як спонуки до дії, динамічного процесу фізіологічного та психологічного стану, що впливає на поведінку людини, її організованість, активність, здатність досягати поставлених цілей) широко представлена у класичних працях діяльнісного підходу, як вітчизняних (А.Герасименко, С.Занюк, В.Климчук, А.Колота, О.Кузьміна, О.Мельник, В.Сайко), так і зарубіжних психологів (М. Аргайла, Д. Аткинсона, А.Маслоу, Х. Мюррея, Д. Халла, Х. Хекхаузена та ін.). Дослідники визначати сутність поняття, структуру мотивації, шляхи її формування.

А. Телецька, узагальнюючи науково-психологічні дефініції, конкретизувала визначення «навчальна мотивація» у сучасній науковій літературі, виділила два спонукальних аспекти мотивування: мету і потребу. Потреби людини можна віднести до внутрішнього аспекту, у той час як мету складають зовнішні чинники мотивації (інтереси, цілі, прагнення, цінності, ідеали тощо).

Вагомий внесок у формування та розвиток теоретичних положень поняття "навчальна й учбова мотивація" здійснили деякі зарубіжні Деці, Ріан, Малон, Леппе (E.Deci, R.Ryan, T.Malone T., M.Leppe) та вітчизняні науковці (О.Гнатюк, Ю.Іванова, Л.Мар'яненко, Н.Токарева, А.Шамне).

Так, О.Гнатюк, В.Волошина узагальнили детермінанти навчальної успішності школярів; Н.Токарева, М.Воронка досліджували мотивацію як засіб підвищення знань здобувачів освіти; Н.Ібряшкін вивчала особливості формування у дитини емоційно-позитивного ставлення до навчання.

Зрозумілим є той факт, що у останні роки активно обговорюються та досліджуються питання вимушеного дистанційного навчання:

- особливості його організації, змісту, форми, методів, засобів (І.Адашевська, В.Бондаренко, А. Котвіцька, Є. Штефан);
- значне погіршення мотиваційної сфери під час навчання на відстані (С.Буленок, І.Головська, Т. Лазоренко);
- можливості розвитку навчальної мотивації у дистанційному навчанні (Ю. Дмитрієва, Л.Коваленко, Ю.Колос).

Науковці-психологи визначають різні чинники, які у процесі організації дистанційного навчання зумовлюють появу ускладнень у навчанні та зниження мотивації. Тому, актуальність теми «**Особливості мотивації до навчання підлітків в умовах дистанційної освіти**» зумовлена, по-перше, важливістю ролі мотивації у навчальній діяльності, по-друге, постійною зміною чинників, які впливають на зниження мотивації, по-третє, важливістю врахування можливостей психологічного впливу на рішення проблеми.

Мета кваліфікаційної роботи: дослідити особливості мотивації до навчання у підлітковому віці в умовах тривалої дистанційної освіти, розробити психолого-педагогічні рекомендації щодо її підвищення.

Наступні **завдання** конкретизують мету, визначають основні етапи дослідження й обумовлюють зміст розділів і підрозділів основної частини кваліфікаційної роботи.

1. Якісно охарактеризувати змістовний бік мотивації до навчання у підлітковому віці на основі аналізу науково-теоретичних джерел.
2. Провести емпіричне дослідження рівня навчальної мотивації у підлітковому віці в умовах подовженого дистанційного навчання.
3. Розробити психолого-педагогічні рекомендації щодо підвищення мотивації у підлітковому віці в умовах дистанційного навчання.

Об'єкт: розвиток мотиваційної сфери у підлітковому віці.

Предмет: психологічні особливості мотивації до навчання підлітків в умовах дистанційної освіти.

Теоретико-методологічну основу дослідження складають:

- *загальнотеоретичні принципи* дослідження мотивів, мотивації у науковій літературі (С.Занюк, В. Климчук, Л.Божович);
- *закономірності онтогенетичного розвитку* особистості (Л.Виготський, С.Максименко, З.Мірошник);
- *науково-психологічні дослідження* особливостей учбової та навчальної мотивації у підлітковому віці (І.Булах, С.Дрібас, Н.Макаренко, А.Реан);
- *визначення шляхів* підвищення мотивації в умовах дистанційного навчання (І.Адашевська, А.Котвицька, Ю.Колос).

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження було використано:

- *теоретичні* методи (аналіз, узагальнення науково-теоретичних досліджень);
- *емпіричні* (онлайн-опитування, тестування, бесіда з метою визначення уточнення результатів діагностики). Зокрема, для визначення провідних навчальних мотивів - методика «Мотиви учбової діяльності учнів» (Б.Пашнева), методика Т.Елерса «Мотивація до успіху чи запобігання невдач», а також анкета «Мотиви навчальної діяльності» у авторській інтерпретації О.Халік;

- *статистичні* методи (обчислення індивідуальних показників за ключем методик і середніх показників по вибірковій сукупності підлітків: середніх показників, значень; розрахунок відсоткових показників досліджуваного явища, кореляційний аналіз.

Емпіричне дослідження було проведено у освітньому закладі № 8 м. Кривий Ріг з грудня 2023 по березень 2024. Загальна вибірка склала 42 особи підліткового віку (14-15 років).

Практична цінність роботи полягає у конкретизації основних причин зниження навчальної мотивації у період подовженого дистанційного навчання, розробці психолого-педагогічних рекомендацій щодо підвищення мотивації, які можуть бути використані працівниками освітніх закладів, батьками здобувачів освіти підліткового віку.

Надійність і вірогідність дослідження забезпечувалися репрезентативністю вибірки (42 учня 7-8-х класів загальноосвітньої середньої школи), поєднанням кількісного й якісного аналізу, використанням методів математичної статистики.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів основної частини відповідно структурованих, висновків, списку використаної літератури, що містить 58 найменувань. Загальний обсяг роботи становить 62 сторінки, з них 55 сторінок основного тексту. Робота містить 5 таблиць, 6 рисунків.

РОЗДІЛ 1.

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ МОТИВАЦІЇ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

1.1. Науково-теоретичний аналіз проблеми навчальної мотивації

Мотивація (з лат. «рухати») є основною спонукою до будь-якої дії людини, тому вивчення означеного феномену у різних галузях наук не втрачає своєї актуальності. Ґрунтовність цих досліджень простежується навіть у кількості дефініцій, сформульованих вітчизняними та зарубіжними психологами та узагальненими В.Сайко, Л.Декерс [40]. Мотивація як психічне явище трактується по-різному і в узагальненому вигляді представлено так (дивись рис.1.1.1.):

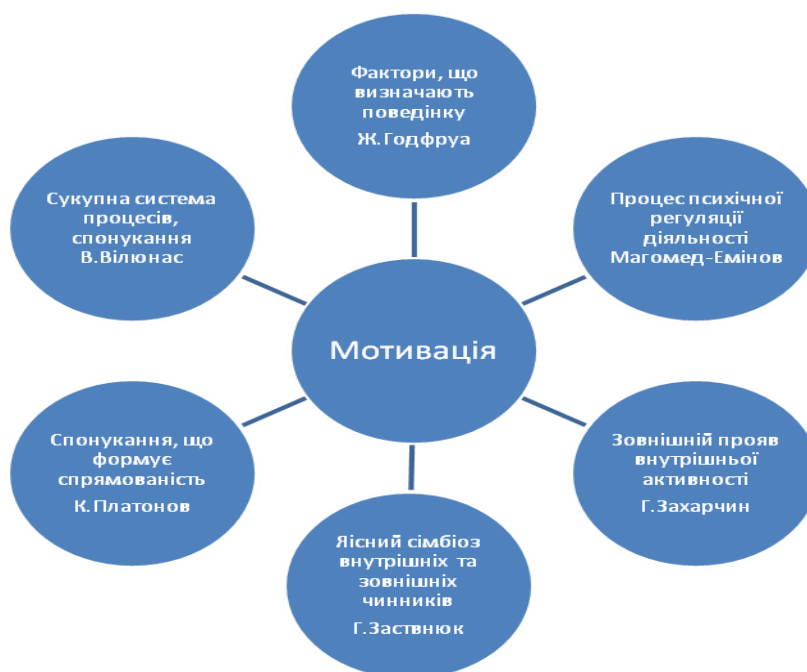

Рис.1.1.1 Узагальнене трактування поняття «мотивація» (на основі опрацьованих теоретичних джерел).

Ми погоджуємося з визначеннями поняття «мотивація» (J. Ренс, І. Процик, Р. Рапави), які найбільше підходять до теми нашого дослідження:

мотивація - це комплекс чинників психічної та фізіологічної природи, який запускає та організовує поведінку людини, направлену на досягнення певної мети (зокрема, у навчанні); факт існування обставин або чинників впливу на особу здобувача освіти, які аргументовано спонукають її до виконання певних дій, навчання [34;35;58]. У Академічному тлумачному словнику «мотивація» визначається «як сукупність мотивів» [44], тому ми можемо орієнтуватися на визначення системи мотивів навчання здобувача освіти, завдяки яким він досягне певного рівня знань, вмінь, навичок та окреслювати чинники, які гальмують процес навчання у несприятливих умовах.

Враховуємо основні функції мотивації, виділені В.Семиченко, які орієнтують на розуміння дії феномену «мотивація», «навчальна мотивація»:

- *збуджуючу* (яка вивільняє «приховану» активність здобувача освіти);
- *енергетичну* (накопичувальну енергії для подальших дій);
- *обмежуючу*, яка регулює інтенсивність різноманітних збудників;
- *регуляторну* для певної ситуації, зовнішніх та внутрішніх чинників;
- *селективну*, що блокує реалізацію менш значущих потреб та мотивів;
- *корегуючу* для зміни рівня та спрямованості активності у залежності від реальних обставин та досягнень);
- *цілеутворюючу*, яка визначає склад та структуру формування цілей;
- *сміслоутворюючу*, завдяки якій відбувається пролонгованість та наступність окремих форм активності [39].

Зважаючи на те, що основною діяльністю у підлітковому віці є навчання, тому слід більш детально зосередитися на поняттях «учбова та навчальна мотивація».

Узагальнений огляд науково-теоретичних джерел дослідження учбової та навчальної мотивації вітчизняними та зарубіжними психологами представлено у О.Гнатюк [5].

Загальнотеоретичні положення навчальної мотивації як основа подальших, більш конкретизованих досліджень представлено у працях В.Давидова, Д.Ельконіна, Г.Костюка, С.Максименка та ін.

Мотиваційна складова як провідний компонент навчальної діяльності досліджували: Г.Балл, Н.Бойко, М.Боришевський, Ю. Гільбух, С.Гончаренко, О.Дусавицький, Г.Костюк, С.Максименко, В.Моляко, В.Моргун, В.Рибалко, В.Семиченко, І.Синиця, О.Скрипченко.

Взаємозв'язок між мотивацією й успішністю навчально-виховної діяльності школярів представлено у працях Л.Виготського, Г.Костюка, С.Максименка, О.Скрипченка, С.Занюка, Ж.Піаже, та інших.

Особливості мотивації учнівської молоді, види, розвиток її структурних елементів, організацію навчально-виховного процесу, спрямованого на стимуляцію мотиваційної сфери здобувача освіти, знаходимо у А.Маркової, В.Климчук, О.Гульбс, Л.Яременко [6;17;18;51].

У дослідженнях Н.Токаревої та А.Шамне учбова мотивація розуміється як «... сукупність зовнішніх та внутрішніх умов, що викликають і зумовлюють прояви учбової активності: потреби, цілі, установки, інтереси тощо». В такому розумінні саме до зовнішніх умов відноситься навчальна мотивація яку розуміють як «...систему мотивів діяльності особистості, вона піддається педагогічному управлінню і забезпечує визначення поведінки учнів і їхнього ставлення до вивчення того чи іншого предмета» [45]. Між цими поняттями є певна тотожність та відмінності (дивись таблицю 1.1.1.):

Таблиця 1.1.1.

Основні поняття теми дослідження

Учбова мотивація	Навчальна мотивація
Учбова мотивація – це вид мотивації, включений в навчальну діяльність	Система мотивів діяльності особистості, яка піддається педагогічному управлінню та забезпечує визначення її поведінки, ставлення до того чи іншого чинника.
Сукупність зовнішніх та внутрішніх факторів, що викликають та спрямовують прояви учбової діяльності (потреби, цілі, інтерес тощо).	

Продовження таблиці 1.1.1.

Процес дії мотивів, що спрямовує особистість активно засвоювати зміст освіти.	Спонування здобувачів освіти до продуктивної діяльності.
	Діяльність, яка забезпечується двома суб'єктами (вчителем та здобувачем освіти)
Поєднання мотивів задоволення від досягнутих успіхів, прагнення уникати невдач, усвідомлення необхідності знань	Має такі види: соціальні, пізнавальні мотиви (А.Маркова); зовнішні, внутрішні (М.Матюхіна, Л.Фрідман)

Вважаємо, що поняття «навчальна мотивація» значно більш широке, тому що через навчальну мотивацію ми можемо робити цілеспрямований вплив для активізації мотивів, підвищення прагнення до навчання здобувачів освіти будь-якого віку.

За визначенням О.Ільченко, Н.Мишиної, А.Єфанової, навчальна мотивація - це «система спонувань, які викликають активність здобувачів освіти, визначають спрямованість та характер навчальної діяльності, є системною, спрямованою, стійкою, динамічною» [15]. Відповідно, навчальна мотивація має певні характеристики:

- *змістовне наповнення*, розгорнутість, зрілість структури, сформованість її компонентів: навчальної мети, навчальних дій тощо;
- *сєнс навчання* в залежності від інтересу, ідеалів, спрямованості кожного здобувача освіти;
- *зрілість цілей* здобувачів освіти;
- *перевагу* позитивних чи негативних *емоцій*, які викликає навчальна діяльність [15].

Але найбільш показовими у навчальній діяльності є види та характеристики мотивів учіння, дослідженням яких займалися вітчизняні та зарубіжні науковці. Зокрема, І.Кравчук з посиланням на дослідження А.Маркової, визначає такі основні групи мотивів (пізнавальні та соціальні):

- *пізнавальні*, пов'язані зі змістом учбової діяльності та процесом її виконання. Серед них визначаємо: на *широкій пізнавальній* (орієнтація здобувачів

освіти щодо набуття нових знань) різного рівня;

- *учбово-пізнавальні* (орієнтація здобувачів освіти на засвоєння способів формування, засвоєння знань: самостійне набуття, саморегуляція, раціоналізація учбової діяльності тощо);

- *мотиви самоосвіти*: самостійність, цілеспрямованість.

- *соціальні* мотиви: наприклад, співпраці, завдяки яким особистість самовдосконалюється. Соціальні мотиви, у свою чергу також можна поділити на широкі соціальні (мотивація до отримання знань з метою застосовувати їх у майбутній професійній діяльності, добре підготуватися до вибору професії) та вузькі (здобувати авторитет серед оточуючих, заслужити схвалення тощо) [22].

Аналізуючи характеристики мотивів, науковці (В.Климчук, А.Маркова, М.Папуча, Н.Пахомова, І.Якимчук) відзначають види учбово-пізнавальних мотивів, які формуються у ході самої учбової діяльності та поділяються на:

- *безпосередньо-спонукальні мотиви*, які залежать від емоційних проявів особистості. Чим більш проявів яскравості, новизни, привабливості у особистості педагога, бажання отримати винагороду, схвалення (чи, навпаки, бути об'єктом критики за негативну оцінку у класі) у здобувача освіти - тим сильніше вони проявляються.

- *перспективно-спонукальні мотиви*, які передбачають усвідомлення як значущості знань взагалі, так і конкретного учбового предмету. Їх характеризує прикладний характер знань, зв'язок навчального предмету із майбутньою самостійною діяльністю, на що впливає сформоване почуття обов'язку, відповідальності, бажання отримати винагороду.

- *інтелектуально-спонукальні мотиви*. Саме вони можуть активізувати інтерес, задоволення від самого процесу пізнання, чому сприяє база наявних знань, допитливість, потреба підвищити свій культурний рівень, глибока зануреність безпосередньо у процес розв'язання навчально-пізнавальних задач [30;33].

Пізнавальні та соціальні мотиви відмінні між собою: пізнавальні будуються на інтересі, а соціальні на усвідомленні соціальної значущості

навчання.

Крім того, мотиви навчання поділяються на зовнішні та внутрішні. Я.Лисов конкретизує їх на прикладі мотивації до навчання учнів старших класів та пропонує засоби підвищення пізнавальної мотивації:

- мотивація уникнення невдач;
- мотивація престижності при зовнішній мотивації;
- мотивація досягнення успіху;
- пізнавальна мотивація при внутрішній мотивації [26].

М.Козир та О.Павлюк акцентують увагу на активності щодо підвищення навчальної мотивації у вивченні предметів, (які стрімко втрачають сьогодні свою привабливість для здобувачів освіти) та надають своє визначення навчальної мотивації, з посиланням на дослідження науковців А.Маслоу, Н.Рудої [24]. На думку авторів, навчальна мотивація – пізнавальна діяльність особистості, що проявляється в першу чергу у інтересі до змісту і процесу пізнання. У навчальній мотивації проявляється прагнення здобувача освіти до самостійного оволодіння знаннями і способами діяльності, в мобілізації для цього його морально-вольових, інтелектуальних і фізичних зусиль; стан готовності до самостійної пізнавальної діяльності, що характеризується сукупністю мотиваційного, змістовно-операційного, емоційно-вольового й особистісного компонентів, виявляється у спрямованості на засвоєння індивідом знань і способів діяльності.

Л.Мар'яненко, К.Мацелюх, О.Штепа відносять навчальну мотивацію до окремих видів мотивації, що включений у певну діяльність (наприклад, діяльність у процесі учіння, навчальну діяльність) [27;49]. Така мотивація навчальної діяльності дозволяє здобувачу освіти визначити не лише навчальну спрямованість, але й способи реалізації різноманітних форм навчальної діяльності, розвивати емоційно-вольову сферу. Їй притаманна активність, стійкість навчальних мотивів, за яких важливим є виявлення домінуючих мотивів, усіх фактори, що обумовлюють прояв навчальної активності: потреб, цілей, інтересів.

Навчальна мотивація багато в чому залежить від врахування нагальних мотивів та потреб здобувачів освіти, новоутворень, що характеризують віковий період їх розвитку. Це, зі свого боку, актуалізує необхідність індивідуального та особистісного підходу в освіті для успішного навчання.

Узагальнюючи опрацьований матеріал, слід зазначити: навчальна мотивація є основною спонукою до отримання знань, формування вмінь та навичок, саморозвитку у будь-якому віці. Але особливої уваги потребує дослідження навчальної мотивації у віці зниження зацікавленості до навчання у результаті зміни провідної діяльності - підлітковому.

1.2. Навчальна мотивація у підлітковому віці

Як уже зазначалося (згідно чисельності підходів різноманітних авторів до означеної проблеми), навчальну мотивацію можна визначити як спонуку до учбової, навчальної діяльності, систему психологічно різнорідних факторів, що детермінують поведінку і діяльність здобувача освіти.

Т.Чаусова, С.Занюк, узагальнюючи існуючі дослідження виділяють:

- підвищену увагу провідних фахівців у галузі психології до мотиваційної сфери в навчанні на всіх етапах онтогенезу (Л.Божович, О.Захарко, О.Ковальов, Г.Костюк, О.Леонтьєв, В.Мерлін, І.Синиця, В.Сухомлинський, та ін.);

- наявність досліджень взаємозв'язку мотивації з пізнавальними процесами (Т.Баларич, І.Меліхова та ін.);

- вплив мотивації на різні види діяльності, зокрема на навчання (Л.Декерс, М.Гусаренко, В.Шуба та ін.);

- вплив мотивації на ефективність засвоєння знань (В.Мерлін, М.Матюхіна, Л.Фрідман та ін.);

- психологічні особливості особистості підлітків у процесі навчання (М.Боришевський, В.Завірюха, І.Булах, Н.Макаренко, О.Пенькова, Н.Токарева, Т.Яблонська та ін.) [10;11;12;13;46;47].

Але проблеми мотиваційної сфери сучасних підлітків у процесі навчання, психологічного забезпечення її формування залишаються недостатньо розкритими особливо в умовах неочікуваних змін (тривалого дистанційного навчання), вважає Т.Комар.

Підлітковий вік, як важливий період онтогенезу, найбільш критичний у психічному розвитку дитини: змінюється провідна діяльність, соціальна ситуація розвитку, з'являється інтерес до абсолютно нових явищ, особистостей, норм поведінки. У підлітковому віці активно формуються знання, вміння, навички, моральність, образ Я, опановується нова соціальна позиція. Втрачається дитяче світосприймання, безпроблемний (забезпечений батьками), спосіб життя. Підвищується рівень невпевненості у собі, у своїх можливостях, здібностях, починається пошук змісту у поведінці, діях інших людей.

Вагомі зміни відбуваються в першу чергу у фізичному дозріванні, яке значно впливає на весь процес розвитку (когнітивно-психологічного, соціального). Інтенсивно розвивається самосвідомість, починає формуватися позиція дорослої людини, яка пропонує підлітку нові форми відносин з навколишнім світом дорослих. У цьому світі він потрапляє до пастки маргінальності: вже не дитина, що не може об'єктивно ствердився в культурі дорослих, але й не дорослий [25].

У процесі розвитку самосвідомості у підлітка кардинально змінюється мотиваційна сфера. Вона набуває ієрархічної будови (на думку А.Реана), у якій проявляється система підпорядкування різноманітних мотиваційних тенденцій на базі провідних, суспільно значущих та цінних для підлітка мотивів (спілкування, належності до групи, потреби у дружбі та любові) [цит. за 25].

Можна зазначити, що для підліткового віку характерні певні зміни й у мотивації навчальної діяльності. Ці зміни мають поступовий характер і починають на межі молодшого шкільного і підліткового віку. Зокрема, на

думку Н.Бочаріної, О.Горбенко, О.Юркова, В.Кондацької, інтерес до навчання знижується починаючи з четвертого класу. З переходом до середньої ланки, навчальна діяльність хоч і залишилася основною у життєдіяльності, розвитку підлітка, але перестає бути провідною. Більшою мірою це пов'язано з формуванням нових потреб, мотивів та особливостей самої системи освіти. Хоча підлітковий вік можна розглядати як період, у якому є всі передумови для самостійного (зокрема, дистанційного) навчання: розумова готовність; можливість нести відповідальність, вибір ціннісного, а не емоційно привабливого контенту [2;7;50].

Незважаючи на те, що (за Ж.Піаже) підліток у розумовому (інтелектуальному) розвитку знаходиться на рівні формальних операцій з розвитком абстрактно-логічного мислення, бажання «експлуатувати» нове мислення у навчанні не проявляється. Соціальні мотиви (бажання спілкуватися, відчувати себе дорослим), які керують підлітком, виходять на перше місце.

Деякі дослідження науковців і практиків у галузі психології освіти (О.Данилов, Л.Яременко) також визначають відсутність мотивації до навчання у підлітків вчитися, відсутність потреби у здобутті знань та називають однією з основних чинників зниження мотивації той фактор, що вчитель не враховує (а може не знає) значущість окремих компонентів мотиваційної сфери. Наприклад, якщо підлітку не пояснювати (не демонструвати) міцний зв'язок навчання із соціально значущими видами діяльності (працею, самоосвітою), не створювати під час навчального процесу умови для реалізації специфічних для підлітка прагнень до дорослості, самостійності, взаємодії з однолітками, то не сформуються ані пізнавальні, ані соціальні мотиви.

Недостатньо сформований учбово-пізнавальний мотив, який активізує інтерес до здобуття знань, замінює внутрішню позицію школяра, пояснюється тим, що під час подовженого дистанційного навчання знижується контроль за рівнем знань (наприклад, відсутня поточна атестація), а потреба готуватися до ЗНО переміщується у віддалену перспективу [48].

Думка В.Давидова щодо важливості суспільно-значущої діяльності (особливо навчальної) у підлітковому віці втрачає актуальність. Саме для сучасного підлітка, який майже п'ять років навчається в дистанційному (чи змішаному) форматі, знижується інтерес до навчання, з'являється фіксація на відмітці, а мотивація перетворюється на зовнішню, орієнтовану на вимоги батьків і вчителів.

Докладний аналіз мотиваційної сфери підлітка (яку можна екстраполювати на процес навчання) представлено у працях Т.Чаусової [47], яка зазначає її специфічність, стадіальність (дивись рис.1.2.1.).

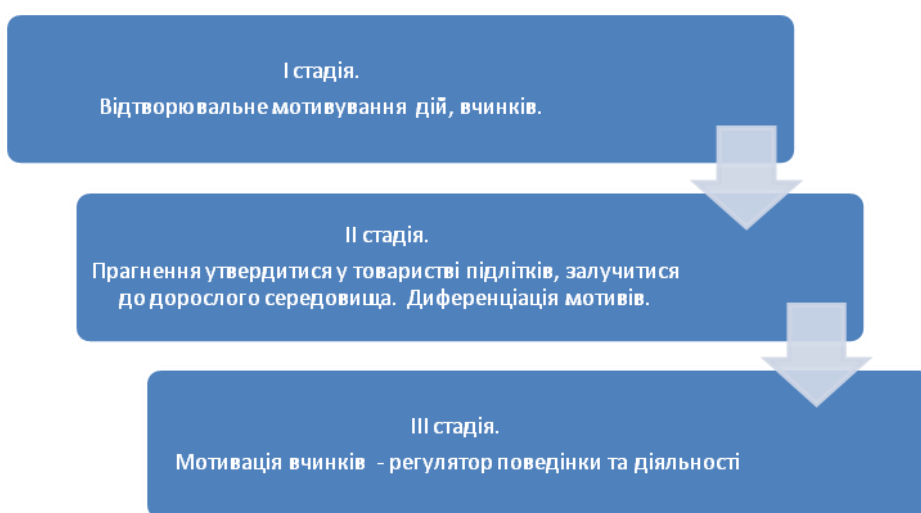

Рис.1.2.1. Становлення мотиваційної сфери у підлітковому віці

На першому етапі, підлітки поверхнево та ситуативно відображають те, що демонструють однолітки та дорослі, зокрема у процесі навчання, під тиском вчителів і батьків. Мотиваційна сфера підлітків (за Ю.Горбенко) набуває ознак суперечливості, протилежних тенденції. Індивідуалізація та намагання виділитись (особливо у стосунках з батьками, однолітками), поєднується зі сліпим підпорядкуванням інтересам та поведінці однолітків, намаганням стати значною часткою референтної групи [7].

На другій стадії підвищується інтерес до власної особистості, тому підлітки прагнуть утвердитися в товаристві ровесників, стають небайдужими до оцінок їхньої особистості іншими, очікуючи тотожності оцінок оточення -

самооцінкам. Але самоствердження відбувається не за рахунок успіхів у навчанні, а наприклад, за рахунок епатажності у поведінці.

На третій стадії проявляється саморегуляція поведінки, мотивація вчинків трансформується у регулятор поведінки і діяльності особистості. На думку, Ю.Горбенко: «Підлітки намагаються вже аргументувати свої вчинки, передбачати наслідки ухвалених рішень, що свідчить про цілісніше і глибше усвідомлення процесу мотивації і структури мотиву, а також про участь у формуванні мотиву блоку «внутрішнього фільтра» – своєї внутрішньої позиції. Це знижує імпульсивність дій і вчинків, особливо старших підлітків» [7]. Врахування цих змін важливо для підвищення навчальної мотивації.

Мотивація навчання у підлітковому віці залежить від особистісного змісту процесу навчання, виду мотиву, здатності до цілепокладання, реалізації мотиву у поведінці, емоційного компонента. Значну роль (на думку С.Прищепи) відіграють життєві цінності [31].

Навчальна мотивація (за Л.Дзюбко, Л.Гриценко, Т.Чаусовою) поділяються на зовнішні та внутрішні (дивись таблицю 1.2.1.):

Таблиця 1.2.1.

Навчальні мотиви у підлітковому віці [9;47]

Зовнішні мотиви навчання	Внутрішні мотиви навчання
Соціальне, матеріальне схвалення від референтних осіб	Процес та зміст навчальної діяльності
Відповідальність перед батьками, страх покарання	Інтерес до змісту матеріалу
Потреба у спілкуванні з однолітками	Набуття нових знань, вмінь, навичок
Можливість застосувати знання на практиці, обрати майбутню професію	Мотив самоідентифікації
Прагнення бути у центрі уваги	Засвоєння нових способів здобуття знань (наприклад, з Інтернету)
Уникнення неприємностей	Потреба у саморозвитку, самовдосконаленні

Поєднуючи виділені науковцями зовнішні та внутрішні чинники впливу на навчальну мотивацію, досвід навчання у освітньому закладі у цей період, можна визначити різні рівні сформованості такої мотивації.

Зрозуміло, що найвищий її рівень передбачає перевагу внутрішніх мотивів, при яких підліток прагне до саморозвитку, постійно активізує пізнавальну активність, підвищує продуктивність навчальної діяльності, якісно виконує завдання, проявляє пошуково-пізнавальну самостійність, приймає участь у наукових конкурсах, олімпіадах тощо. Внутрішня мотивація пов'язана з метою діяльності, задоволення від процесу. Зрозуміло, що в умовах подовженого дистанційного, це чинник втратив актуальність.

Середній рівень навчальної мотивації характеризується балансом між зовнішніми і внутрішніми чинниками. Здобувачі освіти виконують завдання, орієнтуючись на вимоги та престижність освітнього закладу та/або дорослих. Із задоволенням спілкуються з однолітками, відвідують саме з цією метою позаурочні заходи, очікують на позитивну оцінку їх діяльності, високі оцінки. Але під час локдауну, навчання в умовах нових освітніх закладів, які підлітки вимушені відвідувати одночасно в Україні та у країнах Європи, перевантаженості, відсутності спілкування у звичних умовах також впливає на цей рівень мотивації.

Низький рівень мотивації до навчання в першу чергу обумовлений переважно зовнішніми мотивами. При зовнішній мотивації пізнавальний процес стає засобом для досягнення мети, тому не викликає зацікавленості. Для здобувача освіти навчальна діяльність перетворюється на складний процес, у них наявні проблеми в спілкуванні з іншими учнями, у взаєминах з оточенням (вчителями, батьками). Освітній заклад часто сприймається учнями як некомфортне середовище. Тому, відповідно до спостережень педагогів і батьків, у підлітковому віці переважає низький рівень навчальної мотивації.

Сучасні науковці (Т.Комар, В.Завірюха, О.Юрков, А.Сорока, О.Гмирь, О.Гульбс) досліджують ціннісно-мотиваційну сферу за пізнавальним компонентом, визначають такі переважаючі цінності підлітків, як:

життєрадісність, вихованість, чесність, доброта, самостійність та цінність безпеки, яка зумовлена воєнними діями в Україні. Мотиваційні орієнтири підлітків (за результатами дослідження Т.Комар) свідчать про значущість таких цінностей: саморозвитку, пізнання нового, самоствердження, визнання та поваги до людей, самостійності, цінності спілкування, пошуку гострих відчуттів. Хоча життєрадісність та невизначеність майбутнього, в умовах воєнних дій, суперечать один одному та сучасному стану речей [6;43].

О.Юрков підкреслює високий рівень навчальної мотивації до успіху (зокрема, учнів 6 класу), при якому здобувачі освіти не бояться невдач, можуть долати труднощі. Здобувачі освіти більш старшого віку не прислухаються до оцінки їх навчальних успіхів, вважаючи достатньою власну оцінку. Основними для підліткового віку стають цінності, які домінують у групі, а це не завжди цінності навчання [50].

А.Сорока та О.Гмирь (на основі визначення основних цінностей у підлітковому віці за М.Рокічем) фіксують освіченість як найменш значущу інструментальну цінність [43].

На думку О.Гульбс, на успішність навчальної діяльності підлітка впливає тип констеляцій мотивацій досягнення та афіліації як особливих мотиваційних утворень, від будови сфери здібностей та від здатності підлітка формувати адекватну чи неадекватну самооцінку зазначених психічних утворень [6].

Представлений нами науково-теоретичний огляд проблеми навчальної мотивації ґрунтується на класичних джерелах досліджень, які в основному проводилися у звичайних умовах офлайн навчання. Водночас припускаємо, що карантинні ковід-обмеження, військовий стан в Україні, перебування у освітньому середовищі інших країн, значно вплинули на мотивацію до навчання підлітків, що підтвердили отримані емпіричні данні.

1.3. Особливості мотивації підлітків в умовах дистанційного навчання

Неочікувані, незрозумілі, екстремальні умови карантинного локдауну, у яких спочатку опинився весь світ, стали основним чинником впливу на складний, багатокомпонентний процес освіти. В Україні локдаун продовжився у результаті агресивного вторгнення росії, тому вимагав глибоких науково-психологічних досліджень феномену дистанційного навчання.

Дистанційне навчання (Distance Learning, Distance Education або E learning) – форма організації освітнього процесу, основою якої є самостійна робота людини. В теперішньому розумінні дистанційне навчання – це сучасна форма освіти, в якій інтегровані елементи всіх видів навчання (стаціонарного, заочного, самоосвітнього) на основі використання новітніх комп'ютерних і телекомунікаційних технологій [37].

Деякі науковці-дослідники не вважають дистанційне навчання негативним фактором впливу на мотиваційну сферу та якість навчання. Зокрема, Л.Карташова, А.Квітковська зазначають, що «хоча вимушений розрив освітнього процесу, спричинений карантинном COVID-19, став потужним стрестестом для освітніх систем всіх країн світу, він, як «вихрова» подія, також дав їм поштовх до розроблення альтернативних перспективних планів розвитку освіти. Адже ми усвідомлюємо, що освітній процес та співпраця його учасників вже може не здійснюватися в традиційному форматі» [21].

Аналізуючи дослідження польських науковців (Базак, А. Basak) [52] авторка назвала умови при яких ефективність такого навчання підвищується: індивідуалізація навчання; якісний зв'язок між учасниками процесу навчання; активна діяльність кожного учасника у загальному навчанні; вплив на органи чуття учасника освітнього процесу. Крім того, дистанційне навчання передбачає швидкий розвиток самостійності здобувача освіти, можливість

користуватися матеріалами Інтернет-простору, підвищувати цифрову грамотність.

Утім, дистанційне навчання (за Т.Сватенковою, О.Столярчук) має багато негативних характеристик: потребує більше часу на пояснення матеріалу, загострює проблему ідентифікації користувача, гальмує швидкість комунікації, обмежує визначення емоцій. Крім того, на думку М.Чумака, воно впливає на психічне здоров'я, порушує когнітивну, емоційну сфери, підвищує ризик плагіату. Технічні причини (якість гаджетів, робота здобувача освіти в умовах, де багато подразників) поєднуються з організаційними (нездатність до самостійної роботи, неспроможність до самоорганізації) [38;41].

Тривалий локдаун вплинув на *організаційні чинники* навчання освітнього закладу (учбові плани, програми, форму проведення занять), *особистісні характеристики* учасників освітнього процесу (зацікавленість, довіру, канали сприйняття наукового матеріалу), а також *навчальну мотивацію*, яка значно знизилася (зникла). Цьому сприяли:

- неготовність учасників освітнього процесу (вчителів, здобувачів освіти, батьків) до якісної роботи в умовах онлайн-навчання;
- неможливість викладачів безпосередньо спостерігати за процесом навчання, корегувати його, що знижує залученість здобувачів освіти;
- несформованість навичок самостійної роботи, які можуть полегшити процес здобуття знань у підлітків;
- гіпертекстуальність (нелінійна форма подачі матеріалу), яка витіснила текстову інформацію на екрані комп'ютеру;
- тривале перебування дитини у віртуальному середовищі, зменшення часу на повноцінне спілкування, формування соціальної депривації;
- мовні трансформації («засміченість» запозиченнями з іноземної мови, сленг, спрощення граматичних конструкцій), які призводять до примітивізації мови та відповідно - мислення;
- когнітивні трансформації - кліпове мислення, неухважність, погіршення пам'яті.

Дослідженню причин зниження мотивації, шляхів її формування у нових умовах присвячена значна кількість сучасних досліджень науковців всього світу. В основному вони містять перелік причин зниження мотивації, надають результати проведених досліджень та пробують окреслити шляхи вирішення проблем - результативність яких наразі дослідити важко.

С.Брукс, Р.Вебстер, Л.Сміт, Н.Грінберг (Samantha K. Brooks, Rebecca K. Webster, Louise E. Smith, Lisa Woodland, Simon Wessely, Neil Greenberg) наголошували на необхідності вирішення суттєвої проблеми дистанційного навчання - потреби збільшення самостійності здобувачів освіти; вирішення проблеми соціалізації учасників освітнього процесу внаслідок браку спілкування та ефективної взаємодії з викладачами, один з одним у режимі віддаленого доступу; формування самоорганізації, дисципліни. Їх низький рівень провокує розлади емоційної сфери: тривожність, страх, невпевненість [53].

Вітчизняні психологи-дослідники (Ю.Красюк, А.Мігура, І.Когут, Д.Рубцова) систематично проводять дослідження онлайн навчання та його впливу на мотиваційно-особистісну сферу учасників освітнього процесу всіх вікових категорій. Незважаючи на вікові обмеження, вважаємо їх багато у чому тотожними [20;23;36].

У період воєнного конфлікту (на думку А.Квятковської) всі особливості дистанційного формату навчання загострилися через відчуття загрози життю і переоцінки цінностей, виникла нагальна потреба створення психологічної підтримки здобувачів освіти, формування стресозахисного та адаптаційного потенціалу, що є важливою умовою подолання негативних емоційних станів, підтримки відчуття психологічного благополуччя, вмотивованість на продуктивну діяльність з отримання належної професійної підготовки [21]. Тому, для формування впевненості в собі та власних діях, необхідно активізувати вербальні заохочування. Важливо, на наш погляд, заохочувати насамперед старанність і витрачені на виконання завдання зусилля, а не розумові здібності здобувача освіти.

Д. Рубцова також вважає, що потрібно трансформувати звичні методи та наголошує: деякі фактори мотивації (хороші оцінки, схвалення, успіх, заохочення батьків і педагогів, подарунки та бонуси, перспектива випередити або наздогнати однолітків, прогнози на майбутній успіх чи невдачу в житті і кар'єрі, радість пізнання і можливість самореалізації) набувають особливого значення, тому їх потрібно максимально брати до уваги. Слід також враховувати зворотній зв'язок (навіть у вигляді онлайн-повідомлення), який здатен мотивувати здобувача освіти-підлітка, якому увага вкрай необхідна [36].

Т. Сватенкова вивчала результати дистанційного навчання, його вплив на мотиваційну сферу підлітка з позицій «прогресу-регресу», «інтересу-байдужості», «загальної активності-вибірковості», «мотивації досягнення успіху-запобігання невдач» та визначила значну перевагу у підлітків регресу у навчанні у порівнянні з прогресом (71% проти 29%), байдужості у порівнянні з інтересом (68% проти 32%), уникнення невдач у порівнянні з досягненням успіху (69% проти 31%). Підлітки не мають бажання активно оволодівати знаннями, пізнавати щось нове, втрачають інтерес до навчання, апатичні до власної успішності, якщо проявляють інтерес, то тільки до окремих предметів [41].

О.Столярчук, досліджуючи мотивацію підлітків до навчання в умовах військової агресії визначав як позитивні складові такого формату (більше часу для спілкування, хобі, відпочинку), так і негативні (складність самоорганізації, підсилення контролю батьків, перенасиченість інформаційним потоком). Також науковець визначив новий мотив навчання підлітків (особливо тих, хто перебуває в Україні) - сприймання учіння як власного освітнього фронту.

Встановлено домінування втоми як полідетермінваного феномену, що супроводжує навчання [38].

Ю.Іванова, О.Данилов, С.Буленок, Л.Коваленко, А.Пархоменко, Р.Сегол, О.Лисовіченко безпосередньо вивчали вплив дистанційного навчання на мотиваційну сферу (зокрема, підлітків), виокремлюючи основні труднощі такого виду діяльності:

- дистанційна освіта вимагає від здобувача освіти самостійного осмислення наданої інформації, але навички самостійної роботи відсутні;
- дистанційна освіта підвищує трудомісткість роботи вчителя, потребує інноваційного підходу до підготовки уроків, наявності якісної технічної підготовки;
- дистанційна освіта обмежує можливості для педагогічної імпровізації, так як алгоритм представлення інформації продумується заздалегідь;
- дистанційна освіта потребує жорсткого часового режиму;
- відсутність якісного зворотного зв'язку, який не дає можливості перевірити чи зрозуміла підлітку викладена тема, що в свою чергу впливає на мотивацію;
- дистанційна освіта не дає можливості враховувати індивідуально-типологічні властивості підлітка для організації індивідуальних маршрутів занять [3;8;14;29].

Важливу роль у формуванні мотивації здобувача освіти у нових умовах відіграє особистісна зацікавленість викладача.

З'являються наукові публікації підвищення мотивації до навчання у дистанційному форматі вчителів конкретних предметів. Так, О.Семида і Л.Гіреєва пропонують для підтримки і підвищення мотивації під час вивчення іноземної мови використовувати 4-компонентну модель, запропоновану американським ученим Джоном Келлером: концентрацію уваги (attention); наголошення на значущості (relevance); формування упевненості (confidence); задоволення (satisfaction) [42, с.176]. Відповідно до цієї моделі, бажано насамперед привернути увагу здобувачів освіти до навчального матеріалу (викладений на платформі Moodle), пояснити значущість наданого завдання, навчити правильності виконання, що викличе впевненість у власних силах. На останньому етапі виконання завдань потрібно заохотити здобувача освіти, надаючи інформацію про досягнутий результат [42].

Л. Величко представляє досвід підвищення мотивації підлітків до навчання на уроках природничого циклу. Авторка зазначає, що умови

тривалого дистанційного навчання впливають на ціннісні орієнтації учнів загалом, на усвідомлення необхідності й достатності знань і навичок, здобутих під час навчання для подальшого життя. Спотворений звичний нормальний навчальний процес потребує додаткового мотивування здобувачів освіти, таких як:

- створення сприятливого освітнього середовища;
- стимулювання і підтримування пізнавальної активності учнів специфічними засобами, властивими різним предметам;
- використання компетентнісного підходу, спрямування змісту на максимальну адаптацію до умов життя;
- формування внутрішніх переконань і зацікавленості.

В наукових дослідженнях Л.Карташової, А.Гуржій, В.Зайчук сформульовано декілька умов ефективної реалізації дистанційної освіти. На думку авторів, вони здатні позитивно вплинути на підвищення мотивації. Йдеться про: організацію єдиного електронного освітнього середовища, що буде забезпечувати взаємодію всіх користувачів; зберігання, регулярне оновлення і систематизацію навчально-методичних ресурсів; підтримку учасників навчальної діяльності за допомогою дистанційних технологій; моніторинг дистанційного навчального процесу та його ефективності. Навчальний процес повинен реалізовуватися на основі планів, адаптованих до специфіки організації навчання [4;16].

Учасники Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми права, психології та педагогіки в умовах війни», яка проходила у Білоцерківську, також шукали ефективні шляхи підвищення мотивації до навчання в нових умовах. За її результатами визначено, що найбільш ефективним є: формування мотивації усвідомленої дії, яка унеможлиблюється або гальмується через стресовість ситуації, постійні повітряні тривоги, вимушену зміну місця проживання та навчання, несприятливий психологічний клімат, перебування у бомбосховищах, зміну внутрішнього розпорядку. Зважаючи на те, що дистанційне навчання потребує зосередженості,

сконцентрованості, прагнення до самоосвіти, високого самоконтролю, їх відсутність ще більше впливає на якість навчання [1].

Серед основ навчальної мотивації виокремлюють пізнавальні мотиви, які проявляються в зацікавленості освоєння навчальних дисциплін з метою саморозвитку в процесі навчання, пізнанням власного внутрішнього світу та соціальні мотиви, які відображають процес навчання як можливість спілкування в групі людей, яких об'єднує майбутня спеціальність. Все це потрібно враховувати, вирішуючи проблему підвищення мотивації підлітків в умовах дистанційного навчання. Тож проблема зниження мотивації до навчання серед здобувачів освіти підліткового віку зберігає свою актуальність та потребує додаткових емпіричних досліджень з метою уточнення найбільш доцільних методів її оптимізації у цьому віці.

Висновки до розділу 1

Проблема мотивації до навчання у підлітковому віці завжди була у центрі уваги науковців. Загальнотеоретичні положення навчальної мотивації представлено у працях В.Давидова, Д.Ельконіна, Г.Костюка, С.Максименка, мотиваційна складова як основний, провідний компонент навчальної діяльності досліджували Г. Балл, Н. Бойко, М. Боришевський, Ю. Гільбух, С.Гончаренко, О.Дусавицький; взаємозв'язок між мотивацією й успішністю навчально-виховної діяльності школярів представлено у працях Л.Виготського, Г.Костюка, Ж.Піаже; С.Максименка, О.Скрипченка, особливості мотивації учнівської молоді, види, розвиток її структурних елементів, організацію навчально-виховного процесу, спрямованого на стимуляцію мотиваційної сфери здобувача освіти, знаходимо у А.Маркової, В.Климчук, О.Гульбс.

Мотивація до навчання - це комплекс чинників психічної та фізіологічної природи, який запускає та організовує поведінку людини, направлену на досягнення певної мети (зокрема, у навчанні); факт існування обставин або чинників впливу на особу здобувача освіти, які аргументовано спонукають її до виконання певних дій, навчання.

Мотивація це важливий процес, що супроводжує людину протягом усього життя. Мотивація є фактором, який активізує людину до досягнення цілей та сприяє подоланню труднощів. Вона впливає на вчинки, думки і емоції, визначаючи напрямок життя. Тому важливо розвивати мотивацію і знаходити способи її покращення, особливо у такому чутливому віці, як підлітковий.

У процесі розвитку самосвідомості у підлітка кардинально змінюється мотиваційна сфера, набуваючи ієрархічної будови, у якій проявляється система підпорядкування різноманітних мотиваційних тенденцій на базі провідних, суспільно значущих і цінних для підлітка мотивів (спілкування, належності до групи, потреби у дружбі та любові).

Для збереження мотивації в підлітковому віці важливо ефективно організувати освітній процес в умовах дистанційної освіти з врахуванням основних чинників зниження мотивації у дистанційному форматі здобуття освіти. Мова йде про неготовність учасників освітнього процесу (вчителів, здобувачів освіти, батьків) до якісної роботи в умовах онлайн навчання; неможливість викладачів безпосередньо спостерігати (корегувати) за процесом навчання, що знижує залученість здобувачів освіти; несформованість навичок самостійної роботи, які можуть полегшити процес здобуття знань у здобувачів освіти тощо.

Основними шляхами підвищення мотивації є: врахування індивідуально-типологічних особливостей здобувача освіти та покращення (удосконалення) умов дистанційного навчання.

РОЗДІЛ 2.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЇ ПІДЛІТКІВ ДО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ

2.1. Організація та хід дослідження

Наше емпіричне дослідження було проведено на базі середньої загальноосвітньої школи № 8 м. Кривий Ріг з грудня 2023 по березень 2024. Загальна вибірка склала 42 особи підліткового віку (14-15 років).

Емпіричне дослідження проходило на таких етапах:

I етап: грудень 2023 - січень 2024 (теоретико-аналітичний), на якому оброблялася науково-психологічна література, узагальнювалися дослідження зарубіжних, вітчизняних психологів з проблеми мотивації, мотивації до навчання, чинників впливу на її зниження, своєрідності навчальної мотивації у підлітковому віці.

II етап лютий-березень 2024 (емпіричний). На даному етапі формувалася вибірка (42 особи) зі здобувачів закладів освіти м. Кривий Ріг, середній вік - 14-15 років. Також підбирався відповідний методологічний інструментарій. Метою даного етапу було визначити рівень навчальної мотивації здобувачів освіти в умовах тривалого дистанційного навчання та чинники, що впливають на її якість. Відомо, що формат дистанційного навчання кардинально відрізняється від традиційного (здобувач освіти самостійно формує та організує свою діяльність, знаходиться у ізоляції з іншими здобувачами, має тільки єдиний критерій власної успішності - кількість набраних балів тощо). У той же час зберігаються такі традиційні фактори впливу на навчальну мотивацію як заохочення батьків та вчителів, перспективи виділитися своїми успіхами у новій інтернет-царині серед своїх однолітків, певні страхи тощо. Все це потрібно враховувати при вивченні стану мотивації здобувачів освіти.

III етап - квітень 2024 (узагальнюючий), саме на цьому етапі проводився якісний та кількісний аналіз, інтерпретувалися результати діагностики, обґрунтовувалися психолого-педагогічні умови підвищення навчальної мотивації, проводилася підготовка до захисту кваліфікаційної роботи.

Вивчення навчальної мотивації - досить поширена тема наукових досліджень, тому ми притримувалися основних принципів дослідження:

- мотиваційна сфера підлітка повинна вивчатися *цілісно*, з урахуванням всіх чинників впливу на неї, провідної діяльності, соціальної ситуації розвитку, новоутворень. Чинниками впливу на навчальну мотивацію слід вважати: індивідуально-типологічні особливості підліткового віку, провідну діяльність на даному етапі, не сформованість вмінь та навичок самостійної роботи у незвичайному режимі, неоптимальна організація навчальної діяльності;

- мотиваційна сфера повинна вивчати з *урахуванням базових закономірностей та критеріїв* розвитку. Так, навчальна діяльність у підлітковому віці не є провідною, а навчальні мотиви втрачають свою актуальність, особливо в умовах зміни формату такої діяльності. Тому потрібно орієнтуватися на переважання мотивів користувачів інтернет-середовища, узагальнених О.Арестовим (мотивація на досягнення мети, пізнавальна, комунікативна, співробітництва, самоствердження), які певним чином діагностувалися обраними методиками.

У ході дослідження було використано наступні методи та методики.

- *онлайн анкетування* здобувачів освіти підліткового віку для визначення основних труднощів дистанційного навчання та їх впливу на навчальну мотивацію за допомогою розробленої нами анкети;

- *анкета* «Мотиви учбової діяльності учнів» (Б. Пашнєва);

- *авторська анкета* О.Халік «Мотиви навчальної діяльності»;

- *методика Елерса* «Мотивація до успіху чи запобігання невдач»;

- *бесіда* зі здобувачами освіти, вчителями освітнього закладу щодо проблем навчальної мотивації в умовах тривалого дистанційного навчання;

- *статистичні* методи (обрахування індивідуальних показників за ключем методик та середніх показників по вибірковій сукупності підлітків: середніх показників, значень моди, медіани (за допомогою комп'ютерних програм Excel); розрахунок відсоткових показників досліджуваного явища, кореляційний аналіз.

Опитування респондентів було організовано і проведено за допомогою залучення інструментів Google-Forms. Метою анкетування стало визначення відношення до дистанційного навчання, виявлення основних труднощів у його процесі, впливу тривалості дистанційного навчання на навчальну мотивацію (дивись рис.2.1.1.).

1.Ваш вік:

- 14 років;
- 15 років.

2.Скільки часу ви навчатесь у дистанційно:

- з 2020 безперервно;
- з 2020 з періодичними виходами у офлайн режим;
- з перевагою офлайн режиму.

3.Ваше відношення до такого формату навчання:

- позитивне;
- негативне;
- не задумувався про це.

4.Основні переваги дистанційного навчання:

- можливість економити час за рахунок перебування у домашніх умовах;
- можливість опанувати нові форми та методи навчання;
- можливість працювати за власним планом, розкладом;
- можливість швидко знайти потрібні матеріали;
- ваша відповідь.

5.Основні труднощі дистанційного навчання:

- недостатня технічна грамотність; - недостатність знань; - технічні проблеми; - не цікавість уроків;
- відсутність можливості спілкуватися; - багато завдань для виконання; - незрозумілість пояснень;
- ваша відповідь.

6.Чи вплинуло дистанційний формат на якість вашого навчання (погіршив, покращив, залишив без змін)?

- моя успішність покращилася;
- моя успішність погіршилася;
- нічого не змінилося

7.Мотивація - це спонука до діяльності. Чи підвищилася ваша навчальна мотивація у період дистанційного навчання:

- так; - ні. –залишилася без змін

Рис.2.1.1. Приклад онлайн-анкети для здобувачів освіти

Слід зазначити, що онлайн-анкетування (особливо у режимі обмежень карантину та військового стану) - найсучасніший спосіб отримання та обробки даних. Такий вид дослідження дозволяє швидко отримати кількісні результати, важливі для теми дослідження. Він широко застосовується у галузевих дослідженнях, зокрема, при вивченні процесу навчальної діяльності. Такий вид збору інформації хоч і відрізняється меншою точністю даних (ніж тестування), але нами були зазначені вимоги, які робили вибірку репрезентативною (здобувачі освіти підліткового віку 14-15 років). В процесі застосування анкети значущою виявляється можливість безпосередньо розповісти про себе (хоча не виключається соціальна бажаність у відповідях), що поєднується з поданням про захищеність свого внутрішнього світу.

Бланкові методики було використано у безпосередньому спілкуванні з досліджуваними. Для уточнення деяких даних проводилася бесіда.

Анкета «Мотиви учбової діяльності учнів» (Б. Пашнєв) (дивись Додаток А) придатна для вивчення мотивації підліткового та юнацького віку та спрямована на визначення восьми основних мотивів до навчання. Кожен з таких мотивів у анкеті позначений літерою алфавіту: мотиву зовнішнього примусу, уникання покарання (А); соціально орієнтованого мотиву обов'язку й відповідальності (Б); пізнавального мотиву (В); мотиву престижу (Г); мотиву матеріального добробуту (Д); мотиву отримання інформації (Е); мотиву досягнення успіху (Ж); мотиву орієнтації на соціально залежну поведінку (З). Переважаючий мотив визначається за кількістю набраних букв.

Для уточнення, поповнення даних також була використана анкета «Мотиви навчальної діяльності» у авторській інтерпретації О.Халік (Додаток Б). Анкета містить 12 тверджень, які потрібно оцінити по шкалі погодження; від 1 (ніколи) до 4 (завжди). Опрацьовуючи результати можна визначити наступні групи мотивів: широкі соціальні мотиви (4, 5); мотивація благополуччя (1, 11); престижна мотивація (6, 12); мотивація змісту (7, 10); мотивація пресом (2, 9); вузькі соціальні мотиви (3, 8). Поєднуючи дані обраних методик, можна не тільки зафіксувати наявність (відсутність) мотивів,

а визначити, які мотиви у навчанні переважають, наявність пізнавальної мотивації до навчання, створити картину мотиваційної спрямованості групи. Слід зазначити, що є деякі недоліки у таких видах діагностики. Це – отримання лише тієї інформації, яку людина хоче про себе надати. З їх допомогою важко проникнути в складні явища психологічного життя, розкрити дію глибинних психологічних механізмів. Крім того, ці методи надзвичайно схильні до впливу фактора соціальної бажаності.

Значущу роль у вивченні мотиваційної сфери особистості відіграють особистісні властивості, які впливають на прийняття рішень, формують мотивацію - це спрямованість діяльності на досягнення успіху чи запобігання невдач. Саме для цього використання методика Т.Елерса «Мотивація успіху та уникнення невдач» (у модифікації А.Реана). Методика містить 20 тверджень, з якими потрібно або погодитися, або ні. У випадку складності вибору пропонується орієнтуватися на «так», «скоріше так чим ні». Якщо досліджуваний набирає 1-7 балів - можна констатувати мотивацію на уникнення невдач; 8-9 балів - мотивація ближче до запобігання невдач; 12-13 - ближче до потреби в успіху. 14-20 балів - сподівання на успіх. 8-13 балів - свідчення того, що мотиваційний полюс не виражений.

Обраний нами комплекс методів та методик дослідження широко застосовуються в різних галузях психологічної практики, оскільки спочатку припускають спільну роботу психолога і респондента (підліткового віку), встановлення контакту. Психолог в даному випадку працює на тому рівні, куди його «допускає» підліток, який погодився прийняти участь у дослідженні. У організації констатувального етапу ми враховували певні труднощі спілкування з досліджуваними підліткового віку: настороженість на зустрічі з психологом, тримання дистанції у спілкуванні, несприймання менторського тону, «закритість» свого внутрішнього світу, які могли б, наприклад, погіршити результати додаткової бесіди.

Ця обставина виявляється принциповим саме для роботи з підлітками, які досить насторожено можуть ставитися до прагнення сторонньої людини (в

даному випадку психолога) проникнути в їх внутрішній світ. Але з іншого боку, підлітки надзвичайно зацікавлені в обговоренні хвилюючих їх тем, що забезпечує достатні діагностичні можливості даних методів. Врахування цих факторів дало можливості сподіватися на якісне проведення емпіричного дослідження та репрезентативність його результатів.

2.2. Психологічний аналіз результатів дослідження

Актуальність дослідження зниження (зникнення) навчальної мотивації у підлітковому віці обумовлена в першу чергу новими, незвичними умовами навчання (тривале дистанційне або частково змішане) та збільшенням запитів (батьків, вчителів) до психологів щодо вирішення цієї проблеми.

Наше емпіричне дослідження почалося з онлайн-опитування досліджуваних підлітків 14-15 років, у якому прийняли участь 42 особи.

Опитані визначили, що з 2020 року більш ніж 70% часу навчання було дистанційним з періодичним виходом на консультації до школи. Відношення до такого виду навчання у здобувачів освіти, які мали можливість порівняти його з аудиторним у минулі роки, представлено на рис. (дивись рис.2.2.1.) та для 79% є негативним:

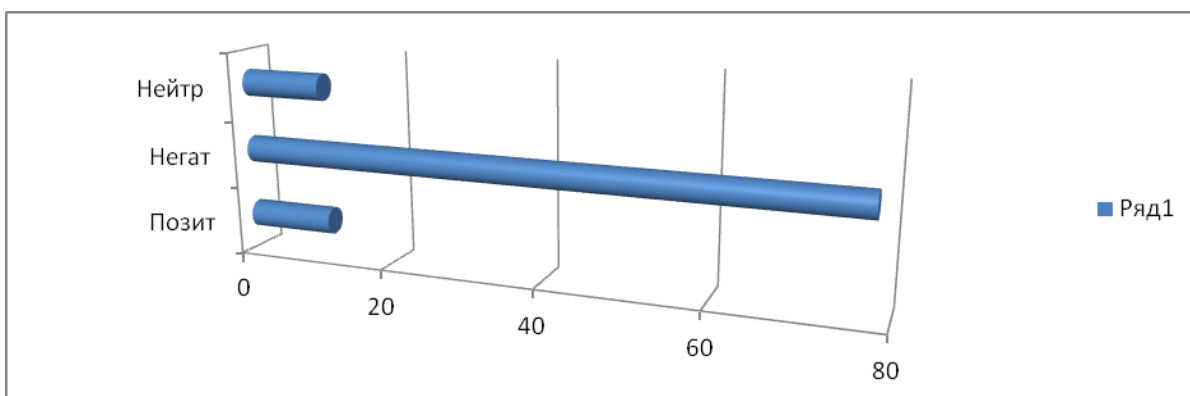

Рис.2.2.1. Відношення підлітків до формату дистанційного навчання

Додаткова бесіда з досліджуваними підтвердила загальновідомий факт визначення спілкування як провідної діяльності у підлітковому віці. Відповідно, якщо потреба у спілкуванні не задовольняється (у результаті ізоляції), знижується мотивація до будь-якої діяльності.

У відповіді на четверте питання тільки 5 опитаних (11,9%) зазначили, що основними перевагами такого навчання для них стала можливість оволодіти новими формами та методами навчання (*«став краще працювати на комп'ютері»*, *«швидше шукаю потрібну інформацію»*, *«навчився робити презентації»*). Всі інші (89,1%) називали перевагами зниження контролю з боку вчителя, можливість додатково займатися справами при виключеній камері, шукати потрібні «підказки» для виконання самостійних та контрольних завдань. Жоден з опитаних не згадав про важливість набуття знань у будь-якому форматі, потребі у саморозвитку, самовдосконаленні, можливості використати знання для побудови майбутньої кар'єри. Також досліджувані демонстрували показову байдужість до оцінок своїх навчальних досягнень, що може бути свідченням прояву «почуття дорослості».

Утім, набагато більше було названо причин труднощів дистанційного формату: від технічних перешкод (89,1%) до нецікавості, «безбарвності» уроків (мало наочності, немає вибору для здобувачів різного рівня засвоєння знань, незрозумілість пояснень та небажання сказати про це вчителю). Ефективність навчання, як зазначають психологи-дослідники, залежить від того, як дитина ставиться до предмету і вчителя, як переживає свої успіхи-невдачі, що часто не враховується педагогами. Тому дистанційний формат, зазвичай, однотипний, монотонний, подекуди з технічними проблемами (якість інтернет-зв'язку, тривоги) — все це може вплинути на допитливість та зацікавленість, які лежать у основі пізнавальної активності.

Крім того, досліджуваним було важко пригадати чіткість мети уроків, які б формулював вчитель. А саме мета - безпосередньо усвідомлений результат, на який спрямована дія здобувача освіти під час уроку. Психологічна мета є

безпосереднім мотиваційно-спонукальним змістом свідомості, який сприймається учнем як безпосередній результат його навчальної діяльності.

61,3% досліджуваних віднесли до негативних характеристик велику кількість домашніх завдань, обсяг яких збільшується додатковими самостійними роботами (при неможливості провести урок під час тривоги). Тобто навчальна насиченість (підсилена додатковим позашкільним навантаженням) у онлайн-форматі, має значну подовженість протягом дня. Це не дозволяє переключитися на повноцінний відпочинок, порушує працездатність, провокує інформаційний, емоційний стрес, що також не сприяє успішному навчанню. Здобувачі освіти (досліджувані) не могли пояснити для себе зв'язок того, що вивчається на уроках (змінених новими умовами, без безпосередньої взаємодії) з можливістю використання їх у майбутньому. Це також може знижувати позитивне ставлення до навчання.

Важко було опитаним порівняти (питання 6) якість результатів навчання у дистанційному форматі з тим, яке значно відрізняється по структурі (аудиторним). Наприклад, у початковій школі, де був певний досвід навчання офлайн та з яким можна було порівнювати. Тому деякі досліджувані негативно оцінили ті методи роботи на онлайн уроках, які нагадували початкову школу (стереотипна структура уроку, репродуктивні запитання, відсутність врахування життєвого досвіду підлітка).

Оцінка рівня пізнавальної мотивації (питання 7) також викликала утруднення, що ми пояснюємо недостатнім рівнем розвитку рефлексії у підлітків, вибірковістю інтересу до конкретних предметів, невмінням спрямувати такий інтерес на інші предмети з причин нездатності організувати свою учбову діяльність. Узагальнюючи відповіді (*мотивація покращилася - 19,5%; погіршилася 31,3%, важко відповісти - 49,2%*), можна зазначити: навчальна мотивація скоріше знизилася ніж підвищилася. Ці результати можуть бути пов'язані із рівнем цифрової грамотності досліджуваних: чим більша соціальна та конструктивна позиція підлітка у інтернеті - тим вище визначався рівень його навчальної мотивації.

Дистанційна форма навчання передбачає формування вмінь самостійної роботи, навичок самоконтролю, мобілізації інтелектуальних, вольових ресурсів для досягнення мети, які не були сформовані на попередніх етапах, що також вплинуло на погіршення мотивації до навчання.

Діагностика за анкетною Б.Пашнєва (дивись рис.2.2.2.) визначила, що найбільш вираженими мотивами до навчання є: соціально-орієнтований мотив обов'язку і відповідальності (Б) - 11 осіб (26,4%); мотив зовнішнього примусу, уникання покарання (А) - 9 осіб (21,4%); пізнавальний мотив (В) - 8 (19%) та мотив отримання інформації (Е) - 8 осіб (19%). Слабко виражений мотив орієнтації на соціально залежну поведінку (Ж) (9,5%), мотив матеріального добробуту 4,7%.

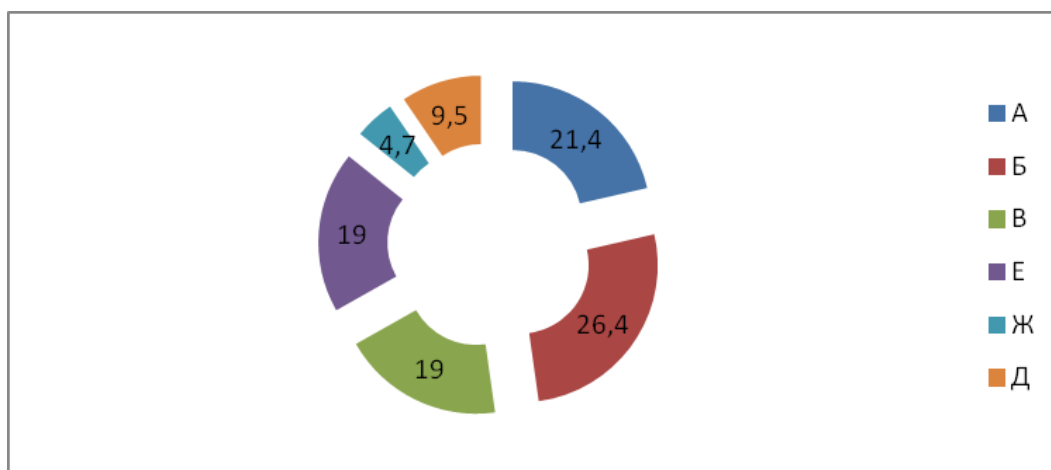

Рис. 2.2.2. Основні навчальні мотиви (за методикою Б.Пашнєва)

Навчальна діяльність підлітка запускається не одним, а цілою системою мотивів, які переплітаються, корелюють один з одним. Так, стає очевидним, що головну роль у навчанні грають зовнішні мотиви: бажання запобігти покарання (у здобувачів освіти, які мають більше негативних оцінок) та певна відповідальність (у більш успішних у навчанні). А дистанційна форма навчання змушує самостійно шукати інформацію у Інтернет-джерелах, що (при відсутності відповідних навичок) може вплинути на пізнавальний процес. Зовнішня мотивація сприяє появі низького рівня долаття труднощів, її низький

рівень викликає складність у розумінні матеріалу, втраті контролю над результатами навчальної діяльності.

Батьки та вчителі прагнуть переконати підлітків у значущості успіхів у навчанні, засобах їх досягнення. Але рівень вимог дорослих, засоби заохочення-покарання, суперечності у вимогах батьків та школи, приниження підлітка не сприяють формуванню внутрішньої мотивації до навчання у сучасних здобувачів освіти підліткового віку. Підлітки 14-15 років з прагненням до дорослості, самостійності, зменшують бажання звертатися за допомогою до дорослих, особливо якщо ця допомога раніше супроводжувалася негативним підкріпленням, неприємними ситуаціями.

Крім того, на зниження мотивації впливає зростання позашкільних інтересів, прагнення до спілкування з однолітками, якого досліджувані позбавлені вже багато років. У випадку неврахування вчителем вікових особливостей дитини, соціальної спрямованості мотивів підлітків, не конструктивності заохочення до навчання, мотивація може знижуватися і надалі.

За допомогою анкети О.Халік ми уточнили класифікацію мотивів до навчання. Так, більшість опитаних (дивись таблицю 2.2.1.) дали відповідь, що *«навчаються під тиском вимог дорослих»*, *«хочуть запобігти неприємностей через погані оцінки»* (мотивація пресом).

Таблиця 2.2.1.

Основні мотиви навчання (анкета О.Халік)

Мотив навчання	Кількість виборів (у %)
Широкі соціальні мотиви	7,1%
Мотивація благополуччя	8,6
Престижна мотивація	-

Продовження таблиці 2.2.1.

Мотивація змісту	9,3%
Мотивація пресом	61,3%
Вузькі соціальні мотиви	13,7%

Бесіди з вчителями школи, де проводилося дослідження, доповнили його результати. Так, визначено недостатній рівень інформаційної грамотності здобувачів освіти, поверхневий інтерес до навчання, формальне ставлення до завдань, що надаються, відсутність усвідомленості мотивів навчання (здобувачам освіти важко визначити, що подобається у предметі, як його можна використати у майбутньому), зацікавленість тими предметами, які більш зрозумілі чи легкі. Підлітки, зазвичай, орієнтуються на результат навчання (бали, відсутність боргів, похвала), а не на способи навчальної діяльності, внаслідок чого недостатньо сформовано мотивацію подолання труднощів у навчальній роботі.

Цікавим є той факт, що пояснюючи причини зниження мотивації до навчання, жоден з педагогічних працівників не назвав такі фактори даного періоду розвитку як: потреба у взаємодії з однолітками, комунікації, активне становлення Я-концепції, при якому навчання стає діяльністю другого порядку. Зважаючи на те, що позитивну мотивацію до навчання у підлітка формує зміст навчального матеріалу, спосіб його подачі, форма навчальної діяльності (потреба у колективній роботі), швидкість та зрозумілість оцінювання, особистість педагога, дистанційне навчання не дає можливості повного забезпечення цих потреб. Також важливий вплив на мотивацію може відігравати роль дорослих та їх реакція на зовнішні успіхи дитини у навчанні, тому підліток обирає або мотивацію досягти успіху, або - запобігти невдач.

З метою визначення орієнтації мотивації у опитаних (до успіху чи як засіб запобігання невдач) була застосована методика Т.Елерса (див.рис.2.2.3.).

Примітки: НВ - не виражено; ОЗН-орієнтація на запобігання невдач; ОУ - орієнтація на успіх

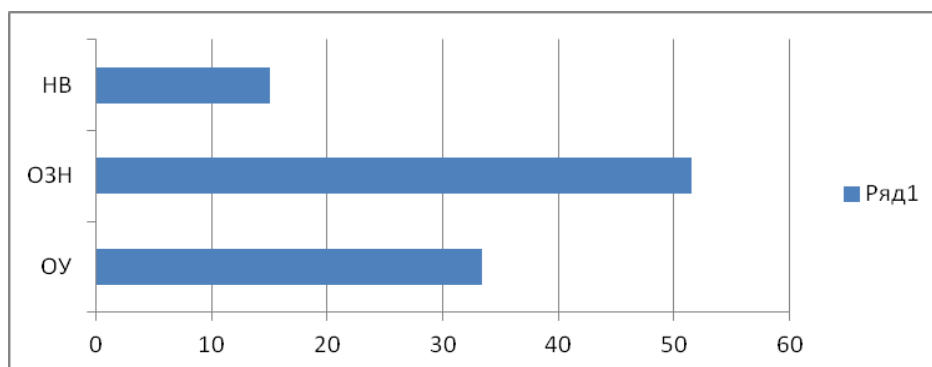

Рис. 2.2.3. Результати діагностики за методикою Т.Елерса

Більше половини досліджуваних (51,5%) продемонстрували мотивацію наближену до уникнення невдач. 33,4% зорієнтовані на досягнення успіху, або сподіваються на нього. У 15,1% досліджуваних мотиваційний показник не виражений.

Для визначення взаємозв'язку між показниками бланкових методик було проведено кореляційний аналіз. Для аналізу даних методами математичної статистики була використана програма IBM SPSS statistic, за допомогою якої були визначені значимі і не значимі кореляційні зв'язки між задіяними у дослідженні діагностичними методиками (кореляція Пірсона).

На першому етапі аналізу кореляційних даних ми визначали статистично значимі зв'язки зі шкалами методики Т.Елерса і зовнішньо спрямованими шкалами методики Б. Пашнєва (абл..2.2.2.)

Таблиця 2.2.2.

Кореляційні зв'язки між зовнішньо спрямованими шкалами методики

Б. Пашнєва і шкалами методики Т. Елерса

Критерій	Мотивація зовнішнього примусу	Мотивація на соціально-залежну поведінку	Мотивація на уникнення невдач	Мотивація на потребу в успіху	Соціально-орієнтована мотивація

Продовження таблиці 2.2.2.

Мотивація зовнішнього примусу	Кореляція Пірсона	1	,435**	,801**	-,314*	0,66*
Мотивація на соціально-залежну поведінку	Кореляція Пірсона	,435**	1	,618**	-,143	,435**
Мотивація на уникнення невдач	Кореляція Пірсона	,801**	,618**	1	-,298	,790**
Мотивація на потребу в успіху	Кореляція Пірсона	-,314*	-,143	-,298	1	,622**
Соціально-орієнтована мотивація	Кореляція Пірсона	0,66*	,435**	,790**	,622**	1

Аналізуючи дані кореляційного аналізу було відмічено, що найбільш виражений статистично значимий зв'язок наявний між шкалою «мотивація зовнішнього примусу» та «мотивація на уникнення невдач ($r = 0,801$, при $p > 0.01$). Сильна позитивна кореляція свідчить про те, що мотивація зовнішнього примусу для підлітків тісно пов'язана з мотивацією уникнути невдач. Це може вказувати на те, що підлітки, які відчувають сильний зовнішній тиск (наприклад, від батьків або вчителів), мають певну схильність до відчуття потреби уникати невдач у своїй навчальній діяльності. Це може бути пов'язано зі страхом розчарувати тих, хто чинить на них тиск.

Наступний по силі значимості кореляційний зв'язок було зафіксовано між шкалою «мотивація на уникнення невдач» і «соціально-орієнтована мотивація» ($r = 0,790$, при $p > 0.01$). Ця висока позитивна кореляція може вказувати на те, що бажання уникнути невдач для дітей підліткового віку в рази зміцнюється в соціальному контексті. Тобто, підлітки, які прагнуть уникати невдач, також можуть бути сильно мотивовані соціальними очікуваннями чи нормами. Це

може бути пов'язано з побоюванням бути негативно оціненими однолітками, вчителями чи іншими значимими людьми.

Наявність високого кореляційного зв'язку між шкалою «мотивація на потребу в успіху» та «соціально-орієнтована мотивація» ($r = 0,622$, при $p > 0.01$) може бути свідченням того, що для багатьох підлітків бажання досягти успіху (наприклад, у навчанні) може бути підживлене або підсилене соціальними очікуваннями чи прагненням до визнання. Такий висновок підтверджує і наявність помірного кореляційного зв'язку між мотивацією зовнішнього примусу та соціально-орієнтованою мотивацією ($r = 0,66$, при $p > 0.05$). Такі дані говорять про те, що зовнішній тиск, який відчують підлітки, може також підштовхувати їх до бажання задовольнити соціальні очікування чи вимоги.

Отже, отримані кореляційні зв'язки в системі зовнішньоспрямованих шкал методики Б. Пашнева вказують на те, що у підлітків, які знаходяться в умовах дистанційного навчання, існує сильний зв'язок між зовнішніми факторами тиску, соціальними очікуваннями та їхніми мотиваційними орієнтаціями. Це може мати важливі педагогічні та психологічні наслідки для розробки методів навчання та підтримки підлітків у таких умовах.

На другому етапі роботи з результатами кореляційного аналізу ми вивчали значимі зв'язки з внутрішньоспрямованими шкалами методики Б. Пашнева (табл. 2.2.3.).

Таблиця 2.2.3.

Кореляційні зв'язки між внутрішньоспрямованими шкалами методики Б.

Пашнева і шкалами методики Т. Елерса

Критерій		Пізнавальна мотивація	Мотивація уникнення невдач	Сподівання наступних успіхів	Мотивація отримання інформації	Мотивація ближче до запобігання невдач
Пізнавальна мотивація	Кореляція Пірсона	1	,622**	,570**	,512**	,404**

Продовження таблиці 2.2.3.

Мотивація уникнення невдач	Кореляція Пірсона	,622**	1	-,236	,622**	,404**
Сподівання наступних успіхів	Кореляція Пірсона	,570**	-,236	1	-,192	,570**
Мотивація отримання інформації	Корреляція Пірсона	,512**	,622**	-,192	1	-,332*
Мотивація ближче до запобігання невдач	Корреляція Пірсона	,404**	,404**	,570**	-,332*	1

Для загальної оцінки даних важливою була шкала «пізнавальна мотивація», яка показала значимі зв'язки з рядом шкал методики Т. Елерса. Зокрема, сильна позитивна кореляція була зафіксована зі шкалою «мотивація уникнення невдач» ($r = 0,622$, при $p > 0.01$). Це означає, що підлітки з високою пізнавальною мотивацією, яка включає інтерес та бажання вчитися, паралельно з цим схильні бути мотивованими уникнути невдач. Схожі висновки можна зробити і зі зв'язку по шкалі «сподівання наступних успіхів», з якою зафіксовано помірну позитивну кореляцію ($r = 0,570$, при $p > 0.01$). Це показує, що інтерес до навчання й пізнання збігається у підлітків з очікуванням майбутнього успіху.

Аналізуючи кореляційні зв'язки відносно мотивації отримання інформації, ми відмітили, що сильна позитивна кореляція є зі шкалою «мотивація уникнення невдач» ($r = 0,622$, при $p > 0.01$), що може бути свідченням того, що бажання уникнути невдач у дітей підліткового віку часто супроводжується прагненням отримати нову інформацію. При цьому, помірна позитивна кореляція ($r = 0,404$, при $p > 0.01$) є також і з мотивацією ближче до запобігання невдач, що вказує на зв'язок між цими двома аспектами мотивації.

Отже, ці дані вказують на тісний зв'язок між пізнавальною мотивацією, мотивацією уникнення невдач, та прагненням досягти успіху в навчальній

діяльності серед підлітків. Це відображає складність мотиваційних процесів у контексті навчання, де бажання вчитися та прагнення до успіху можуть бути пов'язані зі страхом невдачі та потребою уникати негативних результатів.

Підлітки з перевагою потреби у успіху спрямовані на долання труднощів, покращення отриманих результатів у навчанні, підлітки, орієнтовані на запобігання невдач відсторонюються від ситуації, яка вимагає активної участі, особистісної відповідальності, більше прагнуть до колективної форми діяльності (з колективною відповідальністю), якої немає у дистанційному форматі. Позитивний мотив досягнення пов'язаний з продуктивним виконанням діяльності, а мотив запобігання невдач - з тривожністю та захисною поведінкою. Додаткова інформація з бесіди пояснила такий результат тим, що батьки здобувачів освіти з показником «запобігання невдач» мало заохочували їх успіхи, карали за невдачі - це призвело до закріплення негативної мотивації до запобігання невдач.

Підсумовуючи, слід зазначити: основою мотивації у підлітковому віці стають цінності, вони постійно трансформуються, тим самим впливаючи на мотиваційну сферу. Ті цінності, які усвідомлюються, можуть бути недосяжними (несформовані засоби досягнення мети, відсутність рефлексії, матеріальних ресурсів для їх забезпечення). Таке протиріччя може створити непередбачувані конфлікти, мало прогнозовану поведінку, втрату інтересу до навчання (у тому числі). Підлітку важко (з причин несформованих чоловічих ділянок) пояснити свою поведінку, успіхи, невдачі, у чому йому повинні допомогти дорослі: вчителі, психологи, батьки.

2.3. Психолого-педагогічні рекомендації щодо розвитку мотивації підлітків в умовах дистанційного навчання

Опрацьовані науково-теоретичні, Інтернет-джерела, власний досвід роботи з підлітками у процесі практики у закладах освіти, дав нам можливість розробити психолого-педагогічні рекомендації щодо підвищення навчальної мотивації. Розроблені рекомендації можуть бути використані:

- працівниками закладів освіти, вчителями, які вважають проблему зниження (зникнення) мотивації до навчання у підлітковому віці надзвичайно актуальною, особливо в умовах тривалого дистанційного навчання;
- практичним психологам закладів освіти, які працюють з запитамі «як підвищити мотивацію до навчання», «як сформувати інтерес до навчання», «чому підліток погіршив свої навчальні успіхи в умовах дистанційного навчання», «чи слід карати підлітка за погані показники у навчанні»;
- батькам здобувачів освіти підліткового віку, які не враховують своєрідність вікового розвитку (провідну діяльність, новоутворення) та посилюють репресивний тиск на дитину;
- здобувачам освіти підліткового віку, які втратили інтерес до навчання, погіршили свою успішність.

I. Викладачів закладів освіти слід орієнтувати на врахування факторів, що сприяють формуванню позитивної мотивації до навчання, узагальненими Н.Токаревою для студентської аудиторії, але придатною для підліткового віку. Зокрема,

- чітке формулювання для підлітків мети навчання з різних предметів, тем, шляхів її досягнення;
- систематична перевірка рівня засвоєння знань з теми, допомога у визначених прогалинах знань;
- емоційна форма викладу навчального матеріалу;

- наповнення матеріалів занять сучасним, цікавим, зрозумілим контекстом;

- заохочення допитливості у процесі навчання.

Також у вирішенні проблеми втрати мотивації до навчання можна користуватися врахувати результатами досліджень Т.Чаусової:

- врахування провідної діяльності підліткового віку (спілкування з однолітками, самоствердження) для формування соціальних мотивів навчання, які можна активізувати для створення «мотиваційно-цільового резонансу»;

- орієнтація на перевагу для підлітків зовнішніх мотивів (гарні оцінки, високі бали, схвалення), допомога здобувачу освіти в усвідомленні об'єктивного зв'язку оцінки з рівнем знань та вмінь, перехід до внутрішньої мотивації набути такий високий рівень знань та вмінь;

- створення у підлітка в процесі навчання ситуації успіху. Такий фактор ефективний в усіх випадках, особливо для тих, хто має низькі показники у навчанні. Своєчасно врахована та створена для таких підлітків ситуація успіху стимулює задоволення, почуття радості, вселяє оптимізм, віру в свої сили. А для здобувачів освіти з високим рівнем навчальних досягнень потрібно створити ситуацію інтелектуального задоволення (за рахунок додання вищого рівня труднощів);

- використання у ході уроку, домашніх завдань трьох рівневої складності матеріалу: творчої, конструктивної, репродуктивної з можливістю змінювати важкість завдань у появі ситуації успіху;

- аналіз зрозумілості інструкцій, пояснень для здобувачів освіти, практика викладення завдань разом з відеороликами, як його робити;

- постійне оновлення навчального матеріалу яскравою презентацією, проблемними ситуаціями, сучасними прикладами досліджень, врахуванням життєвого досвіду підлітка, дискусійними завданнями, аналізом особистих пізнавальних і практичних дій тощо. Упровадження ігрової форми занять, групової роботи, постійне підкреслювання практичної спрямованості отриманих знань;

- упровадження у практику роботи надсилання важливих для уроку матеріалів до початку уроків;
- оволодіння прийомами привертання уваги у дистанційному форматі;
- проведення бінарних уроків;
- максимальне упровадження таких видів активності на дистанційних заняттях як: читання, слухання, написання, відповіді на питання, перегляд презентації, перевірка отриманих знань на практиці тим самим підсилення залученості підлітка до навчального процесу;
- формування розумного підходу до обсягу самостійної роботи та домашніх завдань.

II. Практичним психологам освітнього закладу слід:

- підсилити психологічну просвіту батьків, вчителів та підлітків щодо особливостей розвитку дитини на даному етапі онтогенезу та проблем, які загострюються у цей період;
- орієнтуватися на наукові дослідження О.Леонтьєва, який зазначав: у підлітковому віці актуалізується задача пошуку змісту у діяльності, що призводить до поширення кола інтересів. Таке «поширення» формує поверхневність у навчальній діяльності, яка впливає на якість навчання. У юнацькому віці більш структурований інтерес, визначена мотивація. Тому необхідно визначити здібності підлітка, допомогти йому знайти новий напрямок їх застосування;
- організувати розвивально-ознайомлюючі заняття зі здобувачами освіти підліткового віку, у яких формувати у них основні вміння та навички самостійної роботи у дистанційному форматі (вміння планувати свою діяльність, контролювати її перебіг, працювати з великим обсягом матеріалу тощо);
- посилити психологічну просвіту з підлітками щодо особливостей спілкування, встановлення міжособистісної взаємодії, зниження конфліктності;

- розвивати когнітивну, особистісну, міжособистісну рефлексію підлітка;
- орієнтувати вчителів на поєднання всіх компонентів пізнавального інтересу: емоційного, інтелектуального, вольового;
- систематизувати збір психологічних даних щодо індивідуально-типологічних особливостей дитини підліткового віку (акцентуацій характеру, рівня шкільної тривожності, мотивації), донести її у коректній формі до вчителів для врахування у навчально-виховній діяльності;
- активізувати психологічну просвіту вчителів освітнього закладу, з роз'ясненням понять «рівень домагань», «неможливість досягти мету», «стресовість надмірного шкільного навантаження», формулюванням основних причин втрати інтересу до навчання (незрозумілість пояснень вчителя, пропуск занять та поява стійкої незрозумілості подальшого навчального матеріалу, вплив на психіку додаткових стресорів - війни, проблемний фізичний стан, втрата впевненості у собі);
- систематична підготовка вчителів до роботи в нових освітніх умовах: тренінги зниження тривожності, визначення проблем, з якими зтикаються (підвищена втомлюваність, знижений контроль, незасвоєння навчального матеріалу);
- орієнтувати вчителів діяти за такою моделлю навчання: діагностико-мотиваційний компонент, проєктувальний (план дій), реалізаційний, рефлексивний. Для ефективності такої моделі упроваджувати ранжування, проєктування, ведення рефлексивного щоденника оцінки досягнень;
- пропонувати вчителям та здобувачам освіти оволодіння новими методиками, адекватними викликам часу (інкубатори для соціальних проєктів, інтелектуальне волонтерство, створення своїх навчальних профілів).

III. **Батьки** здобувачів освіти підліткового віку також повинні бути залученими до покращення рівня мотивації за допомогою:

- створення для дитини домашніх умов, максимально наближених до шкільних, робочих (шкільна форма одягу під час занять, підготовлене робоче місце, перерви, харчування, провітрювання);
- використання у спілкуванні з підлітком бесід довірливого характеру, у яких можна дізнатися про основні причини страхів, шкільної тривожності;
- стимулювання та заохочення самостійної у процесі створення самогенеруючої мотивації (переконання у можливості застосувати отримані знання на практиці, підсилення відповідальності за певні ділянки домашніх обов'язків, оцінка та заохочення за досягненні результати);
- запобігання порівняння дитини підліткового віку з більш успішними у навчанні однолітками, акцентування уваги на його успіхах попередніх результатів;
- врахування бажань та здібностей підлітка, пошук відповідного середовища (гуртка, курсів, секцій), у якому він зможе спілкуватися та досягати успіхів у позашкільній діяльності;
- підсилення психологічної підтримки дитини, особливо в умовах тривалого карантину, військового стану, пошук додаткових джерел відновлення (домашні свята, сумісний відпочинок, запрошення однолітків тощо);
- зниження тиску на підлітка-учня за низьку продуктивність у навчанні, пошук причин її зниження (зникнення);
- врахування специфіки розвитку пізнавальних процесів на даному етапі (перевага наочно-образного мислення, домінування короткочасної пам'яті, збільшення швидкості сприймання інформації при розсіяній увазі, багатозадачності).

Тобто, проблема зниження (зникнення) мотивації до навчання у підлітковому віці є проблемою на всіх етапах шкільного становлення, але в умовах тривалого дистанційного навчання вона підсилюється та викликає знервованість, тривожність у оточення дитини. Тому сумісна діяльність

вчителів, батьків, психологів повинна зняти гостроту проблеми у ході виконання означених вказівок.

Висновки до розділу 2

Наше емпіричне дослідження було проведено на базі середньої загальноосвітньої школи № 8 м.Кривий Ріг з грудня 2023 по березень 2024. Загальна вибірка склала 42 особи підліткового віку (14-15 років). У дослідженні було три етапи: теоретико-аналітичний, емпіричний. Використано: онлайн опитування здобувачів освіти підліткового віку для визначення основних труднощів дистанційного навчання та їх впливу на навчальну мотивацію за допомогою розробленого нами опитувальника; анкета «Мотиви учбової діяльності учнів» (Б. Пашнева); авторська анкета О.Халік «Мотиви навчальної діяльності»; методика Т.Елерса «Мотивація до успіху чи запобігання невдач»; бесіда зі здобувачами освіти, вчителями освітнього закладу щодо проблем навчальної мотивації в умовах тривалого дистанційного навчання, статистичні методи.

Данні опитування свідчать, що з 2020 року більш ніж 70% часу навчання було дистанційним з періодичним виходом на консультації до школи. Відношення до такого виду навчання у здобувачів освіти, які мали можливість порівняти його з аудиторним у минулі роки, для 79% є негативним.

5 опитаних (11,9%) зазначили, що основними перевагами такого навчання для них стала можливість оволодіти новими формами та методами навчання; (89,1%) називали перевагами зниження контролю з боку вчителя, можливість додатково займатися справами при виключеній камері, шукати потрібні «підказки» для виконання самостійних та контрольних завдань.

Причини труднощів дистанційного формату: технічні перешкоди (89,1%); не цікавість, «безбарвність» уроків (мало наочності, немає вибору для здобувачів різного рівня засвоєння знань, незрозумілість пояснень та сором'язливість сказати про це); 61,3% досліджуваних віднесли до негативних характеристик велику кількість домашніх завдань, обсяг яких збільшується додатковими самостійними (при неможливості провести урок під час тривоги).

У дистанційному форматі мотивація покращилася - у 19,5%; погіршилася у 31,3%, важко відповісти - 49,2% опитаних.

Найбільш вираженими мотивами до навчання (за Б.Пашневим) є: соціально-орієнтований мотив обов'язку і відповідальності (Б) - 11 осіб (26,4%); мотив зовнішнього примусу, уникання покарання (А) - 9 осіб (21,4%); пізнавальний мотив (В) - 8 (19%) та мотив отримання інформації (Е) - 8 осіб (19%). Слабко виражений мотив орієнтації на соціально залежну поведінку (9,5%), мотив матеріального добробуту 4,7%.

Класифікацію мотивів до навчання (за анкетною О.Халік) у більшості віднесено до мотивації під пресом.

Більше половини досліджуваних продемонстрували мотивацію (чи наближену до неї) на уникнення невдач. 33,4% ближчі до потреби успіху, сподіваються на нього. У 5 досліджуваних мотиваційний показник не виражений. Це пояснюється такими чинниками: тривалістю навчання у новому форматі, несформованістю у здобувачів освіти навичок самостійної роботи, неврахуванням особливостей вікового етапу розвитку підлітків, протиріччями у вимогах батьків та освітнього закладу. Дані методики Б.Пашнева та Т.Елерса було перевірено за допомогою кореляційного аналізу Пірсона. Встановлено тісний зв'язок між пізнавальною мотивацією, мотивацією уникнення невдач, та прагненням досягти успіху в навчальній діяльності серед підлітків. Це відображає складність мотиваційних процесів у контексті навчання, де бажання вчитися та прагнення до успіху можуть бути пов'язані зі страхом невдачі та потребою уникати негативних результатів.

ВИСНОВКИ

1. У кваліфікаційній роботі було схарактеризовано змістовний бік мотивації до навчання у підлітковому віці на основі аналізу науково-теоретичних джерел.

Визначено, що питання мотивації навчання знайшло широке відображення у вітчизняній та зарубіжній науково-психологічній літературі : поняття «мотивації» представлена у класичних працях представників діяльнісного підходу, вітчизняних (А.Герасименко, С.Занюк, В.Климчук, А.Колота, О.Кузьміна, О.Мельник, В.Сайко), зарубіжних психологів (М. Аргайла, Д. Аткинсона, А.Маслоу, Х. Мюррея, Д. Халла, Х. Хекхаузена та ін.). Дослідники визначати сутність поняття, структуру мотивації, шляхи її формування. Вагомий внесок у формування та розвиток теоретичних положень поняття "навчальна та учбова мотивація" здійснили багато зарубіжних (Е.Десі , R.Ryan, Т.Малоне Т., М.Лерре) та вітчизняних науковців (О.Гнатюк, Ю.Іванова, Л.Мар'яненко, Н.Токарева, А.Шамне), які вивчали психологічні детермінанти навчальної успішності школярів (О.Гнатюк, В. Волошина); мотивацію як засіб підвищення знань учнів (Н.Токарева, М.Воронка); з огляду на формування у дитини емоційно-позитивного ставлення до навчання (Н.Ібряшкіна).

Проблема вимушеного дистанційного навчання представлена вітчизняних науковців у працях (І.Адашевська, В.Бондаренко, С.Буленок, А. Котвіцька, Т. Лазоренко Є. Штефан та інших).

Визначено основні особливості мотиваційної сфери, навчальної мотивації у підлітка, яка змінюються (знижується) у процесі навчальної діяльності, особливо під час дистанційного навчання. Причини цього неготовність учасників освітнього процесу (вчителів, здобувачів освіти, батьків) до якісної роботи в умовах онлайн навчання; неможливість викладачів безпосередньо спостерігати (корегувати) за процесом навчання, що знижує залученість здобувачів освіти; несформованість навичок самостійної роботи,

які можуть полегшити процес здобуття знань у здобувачів освіти тощо. Основними шляхами підвищення мотивації є: врахування індивідуально-типологічних особливостей здобувача освіти та покращення (удосконалення) умов дистанційного навчання.

2. Проведено емпіричне дослідження рівня навчальної мотивації у підлітковому віці в умовах подовженого дистанційного навчання.

Дослідження проведено на базі середньої загальноосвітньої школи № 8 м. Кривий Ріг з грудня 2023 по березень 2024. Загальна вибірка склала 42 особи підліткового віку (14-15 років). У дослідженні було три етапи: теоретико-аналітичний, емпіричний. Використано: онлайн опитування здобувачів освіти підліткового віку для визначення основних труднощів дистанційного навчання та їх впливу на навчальну мотивацію за допомогою розробленого нами опитувальника; анкета «Мотиви учбової діяльності учнів» (Б. Пашнєва); авторська анкета О.Халік «Мотиви навчальної діяльності»; методика Т.Елерса «Мотивація до успіху чи запобігання невдач»; бесіда зі здобувачами освіти, вчителями освітнього закладу щодо проблем навчальної мотивації в умовах тривалого дистанційного навчання, статистичні методи.

Данні опитування свідчать, що з 2020 року більш ніж 70% часу навчання було дистанційним з періодичним виходом на консультації до школи. Відношення до такого виду навчання у здобувачів освіти, які мали можливість порівняти його з аудиторним у минулі роки, для 79% є негативним.

5 опитаних (11,9%) зазначили, що основними перевагами такого навчання для них стала можливість оволодіти новими формами та методами навчання; (89,1%) називали перевагами зниження контролю з боку вчителя, можливість додатково займатися справами при виключеній камері, шукати потрібні «підказки» для виконання самостійних та контрольних завдань.

Причини труднощів дистанційного формату: технічні перешкоди (89,1%); не цікавість, «безбарвність» уроків (мало наочності, немає вибору для здобувачів різного рівня засвоєння знань, незрозумілість пояснень та сором'язливість сказати про це); 61,3% досліджуваних віднесли до негативних

характеристик велику кількість домашніх завдань, обсяг яких збільшується додатковими самостійними (при неможливості провести урок під час тривоги).

У дистанційному форматі мотивація покращилася - у 19,5%; погіршилася у 31,3%, важко відповісти - 49,2% опитаних.

Найбільш вираженими мотивами до навчання (за Б.Пашневим) є: соціально-орієнтований мотив обов'язку і відповідальності (Б) - 11 осіб (26,4%); мотив зовнішнього примусу, уникання покарання (А) - 9 осіб (21,4%); пізнавальний мотив (В) - 8 (19%) та мотив отримання інформації (Е) - 8 осіб (19%). Слабко виражений мотив орієнтації на соціально залежну поведінку (9,5%), мотив матеріального добробуту 4,7%.

Класифікацію мотивів до навчання (за анкетною О.Халік) у більшості віднесено до мотивації під пресом.

Більше половини досліджуваних продемонстрували мотивацію (чи наближену до неї) на уникнення невдач. 33,4% ближчі до потреби успіху, сподіваються на нього. У 15,1% досліджуваних мотиваційний показник не виражений. Це пояснюється такими чинниками: тривалістю навчання у новому форматі, несформованістю у здобувачів освіти навичок самостійної роботи, неврахуванням особливостей вікового етапу розвитку підлітків, протиріччями у вимогах батьків та освітнього закладу. Також встановлено за допомогою кореляційного аналізу Пірсона тісний зв'язок між пізнавальною мотивацією, мотивацією уникнення невдач, та прагненням досягти успіху в навчальній діяльності серед підлітків. Це відображає складність мотиваційних процесів у контексті навчання, де бажання вчитися та прагнення до успіху можуть бути пов'язані зі страхом невдачі та потребою уникати негативних результатів.

3. На основі опрацьованих науково-теоретичних джерел, проведеного емпіричного дослідження розроблено психолого-педагогічні рекомендації (батькам, вчителям, практичним психологам) щодо підвищення навчальної мотивації у підлітковому віці з урахуванням екстремальних умов. Розроблені рекомендації можуть бути упроваджені у подальші наукові дослідження,

практику роботи освітніх закладів для підвищення навчальної мотивації підлітків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- 1 Актуальні проблеми права, психології та педагогіки в умовах війни. Матеріали міжнародної науково-практичної онлайн-конференції (13-14 квітня 2023 р., Білоцерківський НАУ). Біла Церква, 2023. 207 с.
2. Бочаріна Наталія. Особливості мотивації до навчання сучасних підлітків. *Humanitarium*. 2020. Vol. 44, Iss.1. С.15–25.
3. Буленок С.М., Коваленко Л. В. Психологічні та педагогічні особливості дистанційного навчання. *Дистанційне навчання в глобалізованому світі*. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. С. 11–13.
4. Величко Л.П. Мотивація навчання учнів як чинники подолання освітніх утрат з хімії. Суми, 2020. URL: [Digital Library NAES of Ukraine https://lib.iitta.gov.ua > SCIENCE-AND-INNO](https://lib.iitta.gov.ua/722411/1/Текст.pdf) (дата звернення 1.10.2023)
5. Гнатюк О.В. Шляхи формування мотивації до навчання в учнів сучасної школи. Київ, 2019. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/722411/1/Текст.pdf> (дата звернення 15.09.2023)
6. Гульбс О. (2022). Про взаємозв'язок успішності підлітка з ефективністю функціонування у нього механізмів формування у нього професійних планів. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. 70(6), 23–30. URL: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2022-70-6-23-30> (дата звернення 16.10.2023).
7. Горбенко Ю.Л. Психологія розвитку особистості у підлітковому та юнацькому віці. Полтава, 2017. URL: [Полтавська політехніка https://reposit.nupp.edu.ua > bitstream > PoltNTU](https://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PoltNTU) (дата звернення 12.10.2023)
8. Данилов О. Вирішення проблеми відсутності мотивації до навчання в учнів при дистанційному навчанні. *Педагогіка вищої школи*. 2016. № 1 (4). С. 35–38. URL: <https://moluch.ru/th/3/archive/21/726/> (дата звернення: 10.01.2021).
9. Дзюбко Л. В., Гриценко Л. І. Мотивація навчальної діяльності як психолого-педагогічна проблема. *Психолінгвістика*. 2009. Вип. 4. С.33-43.

10. Декерс Л. Мотивація. Теорія і практика : розширений курс (переклад з англ. Д.Ю. Кралічкін). М.: Гросс Медіа, 2017. 637 с.

11. Завірюха В.В. Психологічні особливості розвитку мотивації досягнень у підлітковому віці. *Актуальні проблеми психології*: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2018. Том. V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. Вип.18. С. 72-82

12. Захарко Оксана. Внутрішня мотивація як психологічний феномен. Київ, 2017. [URL:oxanaza@gmail.com](mailto:oxanaza@gmail.com) [Національна бібліотека України](#) <http://dspace.nbuu.gov.ua> > 17-Zakharko(дата звернення 10.10.2023)

13. Занюк С. Психологія мотивації: навч. посібник. К.: Либідь. 2002. 304с.

14. Іванова Ю. Мотивація як чинники успішного формування навчально-пізнавальної діяльності учнів [URL:Університет менеджменту освіти http://um.edu.ua](http://um.edu.ua) > nashi_vydanya > ИВАНОВА(дата звернення 10.10.2023)

15. Ільченко С.І., Мишина Н.В., Єфанова А.О. Особливості мотивів навчання вітчизняних студентів-медиків та студентів з країн Близького Сходу. Дніпро, 2018. [URL: ДДМУ https://repo.dma.dp.ua](https://repo.dma.dp.ua) >. Дата звернення 1.12.2023).

16. Карташова Л., Гуржій А., Зайчук В. Цифровий близнюк закладу освіти як потреба в організації дистанційного навчання: інноваційні рішення. Матеріали науково-практичної конференції (Житомир). Житомир, 2020. 132 с.

17. Климчук В., Горбунова В. Внутрішня мотивація учбової діяльності молоді: теорія, методика, програма розвитку : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 321 с.

18. Климчук В.О. Мотиваційний дискурс особистості в інтеракційному просторі: дис. д-ра психол. наук / К.: НАПН України, 2015.

19. Климчук В. Експериментальне дослідження явища “мотиваційного зараження”. *Соціальна психологія*. 2005. №3 (11). С. 59–71.

20. Красюк Ю. М. Проблеми мотивації навчальної діяльності студентів: дистанційної форми навчання. Київ, 2018. С. 223-226.

21. Карташова Л., Квятковська А. Особливості навчальної мотивації студентів передвищих фахових та вищих навчальних закладів в умовах сучасних військових конфліктів. Київ, 2021. URL: ORCID iD 0000-0002-1270-4158. DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/49.1.36> (дата звернення 10.02.2024)

22. Кравчук Ірина. Мотиви навчальної діяльності молодших школярів. Житомир : Житомирський державний університет, 2009. 39с.

23. Когут І. В. Аналіз факторів мотивації які впливають на команди в інноваційних процесах під час кризи та війни. Харків, 2022. URL: ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9263-2181>. Економіка та суспільство. Випуск # 40 / 2022 (дата звернення 10.10.2023)

24. Козир М.В., Павлюк О.А. Формування мотивації старшокласників до вивчення математики у процесі застосування ІКТ. Львів, 2020. URL:https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/27586/6/M_Kozur_PO_30_ (дата звернення 11.10.2023)

25. Комар Т.В. Характеристика ціннісно-мотиваційної сфери підлітків як психологічного феномену. Київ, 2022. URL: DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.42.9> (дата звернення 10.09.2024)

26. Лисов Я. Мотивація учнів старших класів. Рівне, 2019. URL:<https://cdo.org.ua/2020/09/01/> (дата звернення 11.11.2023)

27. Мар'яненко Л. Рекомендації для педагогів щодо вміння формувати пізнавальний інтерес і пізнавальну потребу в молодших школярів. *Практичний психолог: школа*. 2017. № 3. С. 40–48.

28. Організація дистанційного навчання в школі : методичні рекомендації. Київ, 2022. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni>. (дата звернення: 15.09.2023).

29. Пархоменко А.В., Сегол Р.І., Лісовиченко О.І. Вивчення мотивації слухачів онлайн-курсів. *Міжвідомчий науково-технічний збірник «Адаптивні системи автоматичного управління»*. 2018. № 1 (32). С.148.

30. Пахомова Н.Г. Мотивація як основа формування інтегративних знань у процесі професійної підготовки. *Психологія і особистість*. 2017. №1(11). С.223–236.

31. Прищепа С.М. Життєві цінності у дітей підліткового віку: сутність та особливості. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип.12. Т.1. С. 162–165.

32. Психологічні труднощі, мотивація та відновлення. Як викладати в умовах війни. Київ, 2023. [Електроний ресурс]. URL: <https://vctr.media/ua/yak-vikladati-v-umovah-vijni-139460/> (дата звернення: 15.09.2023).

33. Папуча М.В. Проблеми психології особистісного розвитку. Ніжин: П.П.Лисенко, 2018.384с.

34. Процик І. С. Мотивування керівників в системі управління підприємством : дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01: / Економіка, організація і управління підприємствами. Львів, 2007. 205 с.

35. Рапава Р.Б. Мотивація у дистанційному навчанні студентів вищої школи. Харків, 2022. URL: DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.74-3.15> (дата звернення 14.10.2023)

36. Рубцова Д.С. Особливості мотивації підлітків під час дистанційного навчання. Київ, 2022. URL:[Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова https://e-journals.npu.edu.ua > article > download](https://e-journals.npu.edu.ua/article/download) (дата звернення 14.10.2023)

37. Синявський В., Сергеєнкова О. Психологічний словник. Київ : Науковий світ, 2007. URL: DOI <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.1.22> (дата звернення 14.12.2023)

38. Столярчук О. А. Навчання та психоемоційний стан українських підлітків в умовах війни в Україні. Чернігів, 2023. URL:[Digital Library NAES of Ukraine https://lib.iitta.gov.ua > Текст](https://lib.iitta.gov.ua) (дата звернення 14.11.2023)

39. Семиченко В.А. Психологія особистості. К.; Видавець: Ешке О.М., 2001. 427с.

40. Сайко В. Р. Дослідження поняття «мотивація» у контексті управління персоналом. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. Серія

економічна. Серія юридична. 2023. Випуск 36. URL: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7723519> (дата звернення 17.02.2023).

41. Сватенкова Т.І. Мотиваційний потенціал підлітка у період дистанційного навчання. Вінниця, 2022. URL: <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2021.3613> (дата звернення 20.10.2023)

42. Семида О., Гурєєва Л. Особливості мотивації студентів під час дистанційного навчання іноземної мови. Київ, 2022. URL: DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/45-2-> (дата звернення 12.02.2023).

43. Сорока Анатолій, Гмирь Ольга. Психологічні особливості мотивації, стилів конфліктної поведінки та ціннісної сфери підлітків та їх батьків. Харків, 2015. URL: <https://orcid.org/0000-0001-6072-8165> (дата звернення 16.01.2023)

44. Словник української мови : [в 11 т.] / ред.: І. К. Білодід та ін. Київ : Наук. думка, 1973.Т. 4 : І - М. 840 с.

45. Токарева Н. М., Шамне А. В. Вікова та педагогічна психологія : навчальний посібник [для студентів вищих навчальних закладів]. Київ, 2015. 548 с.

46. Токарева Н.М., Шамне А.В., Макаренко Н.М. Сучасний підліток у системі психолого-педагогічного супроводу : монографія. Кривий Ріг: Інтерсервіс, 2014. 312 с.

47. Чаусова Т. В. Особливості формування мотиваційної сфери навчання підлітків. *Вісник післядипломної освіти*. Серія: Соціальні та поведінкові науки. 2018. № 6 С.121-134.

48. Чумак М.М. Проблеми дистанційної освіти. Сучасна наука: стан, проблеми перспективи. Матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції (14 – 15 квітня 2020 року м. Старобільськ). Старобільськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2020. С.91–93

49. Штепа О.С. Мотиваційне здоров'я особистості. *Практична психологія та соціальна робота*. 2016. № 8. С. 1–4.

50. Юрков О. С., Кондрацька К.В. Розвиток мотиваційної сфери підлітка. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. Серія : Педагогіка та психологія. 2017. Вип. 1. С. 201-205.

51. Яременко Л. Мотивація навчального процесу як педагогічна проблема. *Вища освіта України*. 2014. С. 69–74.

52. Bożek S. Lekcje informatyki z zastosowaniem metody blended learning. Kraków, 2020. URL: <https://www.biofizyk.pl/blendedlearning.pdf> (дата звернення 19.10.2023)

53. Brooks Samantha K., Webster Rebecca K., Smith Louise E. Woodland Lisa, Wessely Simon, Greenberg Neil, et al. The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence. *The Lancet Journal*. 2020. VOLUME 395, ISSUE 10227, P912-920, MARCH 14.

54. Divecha C. Teenagers Might Have a Problem With Respect But It's Not the One You Think. *Developmental Science*. 2017. URL: <http://www.developmentalscience.com/blog/2017/11/29/teenagers-might-have-a-problem-with-respect-but-its-not-the-one-you-think> (дата звернення 1.03.2023).

55. How to Motivate Your Teenager to Do School Work. *Net Nanny*. 2018. URL: <https://www.netnanny.com/blog/how-to-motivate-your-teenager-to-do-school-work/> (дата звернення 12.12.2023).

56. Deci E., Ryan R. Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior. New York – London: Plenum Press, 1985. 371 с.

57. Malone T., Lepper M. Making learning fun: A taxonomy of intrinsic motivations of learning / Snow R., Farr M. (Eds.). *Aptitude, learning, and instruction*. New York: Lawrence Erlbaum 1987. Vol. 3. P. 223–253.

58. Penc J. Zarządzania personelem w przedsiębiorstwie. Warszawa : A. Marzalek., 2001. 454 p.